

Systém dôchodkového zabezpečenia v Slovenskej republike

Martina Lubyová

Nadácia Friedricha Eberta

April 1996

C 97 - 03906

Obsah:

Úvod

1. Inštitucionálny rámec

- 1. 1 Základné črty systému sociálneho zabezpečenia v SR
- 1. 2 Systém dôchodkového zabezpečenia - druhy dôchodkov
- 1. 3 Správa systému dôchodkového zabezpečenia a procesné otázky priznania dávok

2. Ekonomické súvislosti

2. 1 Konštrukcia starobného dôchodku

Nároková schéma

Dôchodkový vek

Potrebná doba zamestnania

Pracovné kategórie

Výška starobného dôchodku

Vymieriavací základ

Rozhodujúce obdobie

Vymieriavacia sadzba

Valorizácia dôchodkov

Valorizácia starobných dôchodkov

Valorizácia vymieriavacieho základu starobných dôchodkov

Valorizácia najvyššej výmery starobných dôchodkov

2. 2 Agregátne ukazovatele systému dôchodkového zabezpečenia

Determinanty rastu pomeru výdavkov na dôchodky ku HDP

*Efektívna indexácia dôchodkov k indexu životných nákladov
a ku priemernej mzde*

Nominálne a reálne výdavky na dôchodky

2. 3 Mimoriadny starobný dôchodok

2. 4 Otázky financovania starobných dôchodkov

2. 5 Demografické úvahy

3. Prehľad niektorých štúdií o systéme sociálneho zabezpečenia v SR vypracovaných medzinárodnými organizáciami

4. Zhrnutie

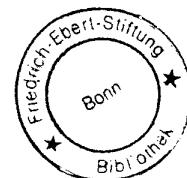
5. Závery a odporúčania

Bibliografia

Príloha č. 1: Model systému dôchodkového zabezpečenia v SR - SOCOPROG

**Príloha č. 2: Súhrn právnych predpisov upravujúcich zvyšovanie starobných
dôchodkov v SR od zavedenia valorizačného mechanizmu**

C 97 - 03906

Úvod

Hlavným predmetom tejto štúdie je systém dôchodkového zabezpečenia - SDZ - v Slovenskej republike. Štúdia podáva celkový pohľad na postavenie SDZ v systéme sociálneho zabezpečenia a jeho hlavné princípy. Čažiskom práce je zhodnotenie jednotlivých inštitútorov SDZ z hľadiska udržania solventnosti systému v dlhodobom časovom horizonte a navrhnutie opatrení, ktoré by mohli prispieť k udržaniu vyrovnanej bilancie.

Prvá časť štúdie venovaná inštitucionálnemu rámcu SDZ podáva stručnú charakteristiku systému s cieľom poskytnúť základnú orientáciu laickému čitateľovi. Druhá časť pojednávajúca o ekonomických súvislostiach a nasledujúce časti sú adresované odbornej verejnosti.

Na niekoľkých miestach sa argumentácia opiera o výsledky simulácie prevedenej v modeli dôchodkového zabezpečenia v SR - SOCPROG - ktorý je predmetom samostatného výskumu na Prognostickom ústave SAV. Stručný popis základného modelu je súčasťou Prílohy č. 1.

1. Inštitucionálny rámec

1.1 Základné črty dôchodkového zabezpečenia v SR

Systém sociálneho zabezpečenia v SR sa v súčasnosti nachádza v stave transformácie. Potreba reformy vyplýva z nutnosti prispôsobiť v sociálnej sfére dedičstvo z obdobia socializmu novým ekonomickým podmienkam. Pre základnú orientáciu bude vhodné stručne charakterizovať bývalý systém sociálneho zabezpečenia a smerovanie reforiem.

V období pred rokom 1989 bolo pre sociálne zabezpečenie v SR priznačné:

- široké pokrytie obyvateľstva;
- veľké množstvo druhov jednotlivých dávok;
- zložité systémy preferencií pre určité skupiny obyvateľstva;
- financovanie nárokov prerozdeľovaním prostriedkov štátneho rozpočtu a s ním súvisiace státné garancie solventnosti systému.

Financovanie bolo založené (a je tomu ak podnes) na tzv. čistom repartičnom princípe, pri absencii kapitalizačných prvkov.¹

Jedným zo základných cieľov reformy systému sociálneho poistenia v SR je jeho rozvrstvenie do troch úrovni - tzv. „pilierov“², v rámci ktorých by sa mali uplatniť rôzne funkčné princípy:

- poist'ovací princíp na repartičnom základe, v systéme povinného jednotného základného poistenia garantovaného štátom;
- poist'ovací princíp na kapitalizačnom (resp. zmiešanom) základe, v systéme nepovinného doplnkového poistenia garantovaného komerčnými subjektami (s istou mierou štátneho dozoru);
- sociálna solidarita a dobročinnosť v systéme sociálnej pomoci pre sociálne odkázané skupiny obyvateľstva.

Systém dôchodkového zabezpečenia - SDZ - ktorý je hlavným predmetom tejto štúdie, patrí v súčasnosti do prvého piliera, a to spolu so systémom nemocenského poistenia, zdravotného poistenia a poistenia v nezamestnanosti³. Ide o štyri druhy základného poistenia občanov v SR. Financovanie dávok v rámci týchto systémov sa uskutočňuje na repartičnom princípe. Od roku 1994 sa ich financovanie úplne oddelilo od štátneho rozpočtu a zabezpečuje sa pomocou verejnoprávnych inštitúcií - tzv. fondov.

V blízkej budúcnosti by sa malo dôchodkové zabezpečenie v SR presunúť aj do oblasti komerčného poistovníctva, a to zavedením doplnkového dôchodkového poistenia.⁴ V rámci doplnkového poistenia by sa mal využívať kapitalizačný princíp financovania, uskutočňovaný

¹ Repartičné financovanie dôchodkového systému (*pay-as-you-go system*) je charakterizované vyplácaním dôchodkov terajším dôchodcom z príspevkov vyberaných od terajších platiteľov (aktívneho obyvateľstva). Ide teda o akúsi medzigeneračnú solidaritu. Opakom je tzv. kapitalizačný princíp, keď sa dôchodok vypláca z prostriedkov, ktoré si dôchodca naštrelí prostredníctvom príspevkov počas svojho predošlého aktívneho obdobia.

² Koncepcia transformácie sociálnej schválená vládou SR

³ Ide o tzv. hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti a niektoré ďalšie služby a platby poskytované nezamestnaným z prostriedkov Fondu zamestnanosti SR.

⁴ V marci 1996 bola schválená právna úprava doplnkového dôchodkového poistenia pre obmedzéný okruh zamestnancov

prostredníctvom komerčných poistovní založených, resp. využívaných na tieto účely zamestnávateľmi a odborovými zväzmi. Zavedením doplnkového dôchodkového poistenia by sa mohol čiastočne odbremeníť základný SDZ, ktorý by tým súčasne získal priestor na rozsiahlejšie reformy. Súčasný základný systém sice už prekonal niekoľko radikálnych zmien⁵, avšak, ako bude v ďalšom detailne popísané, mnohé inštitúty ešte len čakajú na zásadné riešenia.

Nemožno vo všeobecnosti tvrdiť, že by systém dôchodkového zabezpečenia v SR neboli dostatočne komplexný. Práve naopak, vývoj posledných rokov naznačuje, že celkový počet nárokov na dávky dôchodkového zabezpečenia rastie absolútne, i v pomere k počtu obyvateľov v populárnom veku. Pritom zároveň klesá schopnosť systému zabezpečovať reálnu úroveň vyplácaných dávok.

Typickým znakom súčasného základného SDZ je potlačenie zásady zásluhovosti v prospech zásady spoločenského prerozdelenia prostriedkov. Prejavuje sa to v pomerne vysokom stupni prerozdelenia, ktorý vyplýva zo základných pravidiel pre stanovenie výšky príspevkov a výšky vyplácaných dávok SDZ.⁶

1.2 Systém dôchodkového zabezpečenia - druhy dôchodkov

Podľa súčasnej platnej právnej úpravy v SR pozostáva systém dôchodkového zabezpečenia z viacerých druhov dávok, ktoré možno rozdeliť na tzv. základné dávky, t.j. dôchody a tzv. odvodené dávky, ktorými sú zvýšenie dôchodku pre bezvládnosť, výchovné k dôchodkom, príplatok k výchovnému a ďalšie dávky poskytované dôchodcom. V Tab. 1 nasleduje stručná charakteristika jednotlivých druhov dávok a dávkových schém⁷.

Tab. 1 Základné dávky dôchodkového zabezpečenia:

Starobný dôchodok (plný) sa poskytuje občanom, ktorí splnili podmienku potrebnnej doby zamestnania (25 rokov) a dosiahli dôchodkový vek (60 rokov u mužov, 53 až 57 rokov u žien - v závislosti od počtu vychovaných detí). Mimoriadne sa dôchodok poskytuje dva roky pred dosiahnutím dôchodkového veku, pokiaľ bol občan zamestnaný aspoň 25 rokov, prišiel o zamestnanie z organizačných príčin a príslušný orgán štátnej správy mu nie je schopný vhodné zamestnanie zabezpečiť.

Pomerne starobný dôchodok sa poskytuje občanom, ktorí nesplnili podmienku potrebnnej doby zamestnania (25 rokov): mužom, ktorí boli zamestnani aspoň 10 rokov a v dobe trvania zamestnania dovršili aspoň 65 rokov; ženám, ktoré boli zamestnané aspoň 20 rokov a v dobe trvania zamestnania dovršili aspoň 60 rokov.

Plný invalidný dôchodok sa poskytuje občanom pri dlhodobo nepriznivom zdravotnom stave a poklesu pracovnej schopnosti, pri splnení nasledovných podmienok: občan sa stal invalidným, bol zamestnaný po dobu potrebnú pre vznik nároku (odstupňovaná podľa veku občana od doby kratšej ako 1 rok pre občanov mladších ako 20 rokov po dobu aspoň 5 rokov pre občanov starších ako 28 rokov) a v čase vzniku invalidity nesplnil podmienky nároku na starobný dôchodok.

Ciastočný invalidný dôchodok sa poskytuje občanom po poklesu pracovnej schopnosti a splnení podmienok pre vznik nároku: občan sa stal čiastočne invalidným, splňa potrebnú dobu zamestnania pre vznik nároku (hodnotí sa obdobne ako u invalidného dôchodku) a jeho zárobok podstatne poklesol.

Dôchodok za výsluhu rokov sa poskytuje občanom, ktorí boli zamestnaní v špecifických zamestnaniach (napr. posádky lietadiel, umelci a p.) po dobu potrebnú na vznik nároku (20 až 30 rokov v závislosti od druhu zamestnania).

Vdovský dôchodok sa poskytuje vdove po požívateľovi dôchodku starobného, pomerneho starobného, invalidného, čiastočne invalidného, alebo dôchodku za výsluhu rokov, a to počas 1 roka od smrti manžela. Po dlhšiu dobu sa poskytuje len pri splnení ďalších podmienok (vdova je invalidná, alebo sa stará aspoň o jedno nezaopatrené dieťa, alebo dosiahla vek 50 rokov, atď.).

Vdovecký dôchodok sa poskytuje vdovcovi, ak sa stará aspoň o jedno nezaopatrené dieťa. Dávka sa vypláca od 1.8.1991.

Sirotsky dôchodok (jednostranne alebo obojstranne osirelého dieťaťa) sa poskytuje nezaopatrenému dieťaťu alebo osvojenco zomrelého rodiča.

Dôchodok manželky je štátnej dávkou. Poskytuje sa manželke občana, ktorý bol zamestnaný po dobu potrebnú na vznik nároku na starobný dôchodok alebo invalidný dôchodok alebo dôchodok za výsluhu rokov, alebo manželke pôberateľa týchto dôchodkov, pokiaľ nie je zárobkovo činná, sama nemá nárok na iný dôchodok a je buď invalidná, alebo dosiahla vek 65 rokov. Dôchodok sa poskytuje len za trvania manželstva.

Sociálny dôchodok sa poskytuje občanovi, ktorého životné potreby nie sú zabezpečené a ktorý buď dosiahol vek 65 rokov alebo je invalidný.

Iný dôchodok patria sem napríklad dávky, na ktoré vznikol nárok podľa predpisov platných pred 1.1.1957. Z hľadiska počtu vyplácaných dôchodkov a výdavkov je táto skupina nevýznamná.

Odvodné dávky dôchodkového zabezpečenia:

Zvýšenie dôchodku pre bezvládnosť sa poskytuje ku všetkým dôchodkom, pokiaľ je ich pôberateľ bezvládny. Vyška dávky závisí od stupňa bezvládnosti (3 stupne). Pri sirotských dôchodkoch sa zvýšenie poskytuje len do siedmeho roku veku dieťaťa.

Výchovné a príplatky k výchovnému poskytované dôchodcom plnia funkciu ekvivalentu prípadov na deti u ekonomicke aktívneho obyvateľstva.

Ďalšie dávky poskytované dôchodcom: kúpeľná starostlivosť, podpora pri narodení dieťaťa, pohrebne

⁵ Napríklad zrušenie preferenčného prístupu v rámci pracovných kategórií a zavedenie valorizačného mechanizmu (viď časť 2.1).

⁶ Ide napríklad o disproporcii medzi skutočným príjomom a stanoveným základom pre vymeranie dôchodku (na výšku príjmu sa príliša s menšou váhou, prípadne sa na ne neprihláda vôbec), nedostatočnú indexáciu dôchodkov k celoživotnému príjomom a p. (podrobne v časti 2.1).

⁷ Spracované z: Matlák a kol., 1993:199-259. Dávkovou schémou sa súbor podmienok, ktorých splnením vzniká nárok na určitý druh dávky

1.3 Správa systému dôchodkového zabezpečenia a procesné otázky priznania dávok

Pre lepšie pochopenie procesoprávnych zásad priznania dávok dôchodkového zabezpečenia je vhodné oboznámiť sa so základnými hmotoprávnymi pravidlami vzniku a existencie nároku na tieto dávky.

U všetkých dávok dôchodkového zabezpečenia je potrebné rozlišovať medzi nárokom na dávku a nárokom na výplatu dávky.

Nárok na dávku dôchodkového zabezpečenia vzniká splnením všetkých podmienok vzniku nároku na danú dávku, ktoré tvoria tzv. dávkovú schému (stručný prehľad schém pozri v Tab. 1). Nárok na dávku je viazaný na určitú fyzickú osobu a nemožno ho postúpiť inej osobe. Smrťou oprávnej osoby nárok na dávku zaniká. Za života oprávnej osoby nemôže nárok na dávku zaniknúť premičaním. Za určitých podmienok však môže z titulu premičania zaniknúť nárok na výplatu dávky. Dávku potom nemožno vyplatiť, i keď nárok na dávku nezanikol⁸.

Nárok na výplatu dávky vzniká dňom splnenia podmienok ustanovených zákonom na výplatu dávky. Nárok na výplatu dávky nemusí zaniknúť smrťou oprávnej osoby. Keď oprávnená osoba zomrela po uplatnení nároku na výplatu dávky, do konania o dávke vstupujú ďalšie osoby (manžel/ka, deti, rodičia, ktorí žili s oprávnenou osobou v čase jej smrti v spoločnej domácnosti), ktoré nadobudnú nárok na sumy splatné do dňa smrti oprávnej osoby.

Vo všeobecnosti možno povedať, že i keď nárok na dávku vznikne splnením podmienok dávkovej schémy, nárok na výplatu dávky vznikne až v konaní o priznanie dávky. V rámci konania rozhoduje o priznaní dávky orgán dôchodkového zabezpečenia na základe žiadosti podanej oprávnenou osobou. Obligatórnou formou žiadosti je pisomná forma. V praxi teda môže nastáť situácia, keď nárok na dávku vznikol, avšak k výplatě dávky nedochádza, pretože oprávnená osoba nepožiadala o jej priznanie. Priznanie dávky môže byť pri splnení podmienok dávkovej schémy buď obligatórne (napríklad pri starobnom dôchodku), alebo fakultativne (napríklad pri kúpeľnej starostlivosti).

Nároky na výplatu dávok nezanikajú ani zmenou právnej úpravy, podľa ktorej boli dotknuté dávky priznané. Z hľadiska očakávani účastníkov a zachovania kredibility systému by zmena právnej úpravy v SDZ nemala pôsobiť retroaktivne, t.j. nová právna úprava by nemala mať spätnú platnosť⁹.

V rámci konania o dávkach sa na posudzovaní splnenia podmienok nárokovnej schémy zúčastňujú posudkové komisie sociálneho zabezpečenia Operatívnymi zmenami (napr. zmenou rajonizácie) sa predchádza neprimeranému zaťaženiu jednotlivých komisií¹⁰. Od právnej praxe komisií závisia do istej miery počty priznaných dôchodkov určitého typu (napríklad invalidných dôchodkov). V počiatokom obdobia transformácie, najmä počas roku 1991, prišlo

k prudšiemu nárastu počtu niektorých druhov dôchodkov, najmä dôchodkov starobných¹¹ a invalidných. Prehľad o činnosti komisií v danom období poskytuje Tab. 2.

Tab. 2.

Posudkové komisie v roku	1991	1992	1993
A. Posudkové komisie SZ RNP:			
Počet posudkových komisií	137	252	253
Počet zasadnutí	13 506	15 236	16 351
Rozhodnutia, posudky, odporúčania	164 636	175 557	163 838
z toho:			
Zistovacie lekárske prehliadky:	35 776	38 356	32 266
z toho (%):			
Uznaná úplná invalidita	53.4	50.2	50.5
Uznaná čiastočná invalidita	30.6	32.8	31.9
Neuznaná ani čiast. invalidita	16.0	17.0	17.6
Počet posudkov o bezvládnosť	43 749	43 743	38 948
Kontrolné lekárske prehliadky:	30 960	35 607	37 931
z toho (%):			
Úplná invalidita			
naďalej uznaná	43.9	45.0	51.1
zmenená na čiastočnú	1.7	2.1	3.6
neuznaná ani čiastočná	0.6	0.7	0.8
Čiastočná invalidita			
naďalej uznaná	38.7	38.9	34.7
zmenená na úplnú	13.3	10.4	5.0
neuznaná ani čiastočná	1.8	2.7	4.9
B. Posudkové komisie SZ SFNP:			
Počet posudkových komisií	14	15	15
Počet zasadnutí	1 011	1 124	1 256
Rozhodnutia, posudky, odporúčania	5 487	6 466	7 911
z toho:			
o invalidite	2 851	3 484	4 201
o bezvládnosti	516	739	808
o občanoch so ZPS	124	106	101
ostatné prípady	1 214	1 306	1 803
V prieskumnom konaní potvrdené	2 406	3 052	4 180
V prieskumnom konaní zmenené	779	877	981
V správnom konaní potvrdené	1 714	1 944	2 235
V správnom konaní zmenené	588	593	515

Poznámky: SZ - sociálne zabezpečenie, RNP - regionálne národné poisťovne

SFNP - Správa fondu nemocenského poistenia

Zdroj: Statistická ročenka z oblasti práce, sociálnych vecí a rodiny, MPSVR SR, 1994

⁸ Nárok na dávku sa tým dostane do polohy tzv. naturálnej obligácie.

⁹ Ide o tzv. zákaz retroaktivity. Príkladom aplikácie tejto zásady v súčasnom práve dôchodkového zabezpečenia v SR môže byť zachovanie nárokov vzniknutých za existencie tzv. pracovných kategórii. Kategórie boli zrušené od 1.1.1994, pričom nároky vzniknuté za ich trvania sa budú uznávať do roku 2017. (Opačným príkladom je reforma hmotného zabezpečenia v nezamestnanosti, keď sa napríklad od 1.1.1992 doba nároku na hmotné zabezpečenie skrátila z 12 na 6 mesiacov, pričom zmena sa vzťahovala aj na nezamestnaných, ktorí boli dávky priznané alebo vyplácane pred 1.1.1992.)

¹⁰ Napríklad počet obyvateľov v spádových územích jednotlivých posudkových komisií sociálneho zabezpečenia SFNP by nemal prevyšiť 500 tisíc.

¹¹ Nárast starobných dôchodkov súvisel s masovým penzionovaním pracujúcich v poproduktívnom veku a s priznávaním predčasných starobných dôchodkov. Táto situácia bola odrazom dramatického nárastu miery nezamestnanosti.

Proti rozhodnutiam orgánov dôchodkového zabezpečenia v konaní o dávkach dôchodkového zabezpečenia možno podať opravné prostriedky¹². O opravných prostriedkoch rozhodujú súdy.

2. Ekonomické súvislosti

2.1 Konštrukcia starobného dôchodku

Podmienky nároku (nároková schéma)

Nárok na starobný dôchodok vzniká splnením dvoch podmienok:

- dosiahnutie dôchodkového veku;
- dosiahnutie potrenej doby zamestnania.

Dôchodkový vek

Dôchodkovým vekom sa v tejto štúdii označuje vek, v ktorom vznikne nárok na plný starobný dôchodok pri súčasnom splnení potrenej doby zamestnania. V súčasnosti možno dôchodkový vek v SR vystihnúť dvomi základnými charakteristikami:

- je nízky;
- je diferencovaný podľa pohlavia (u žien tiež podľa počtu vychovaných detí).

Obe tieto vlastnosti sú v medzinárodnom porovnaní neštandardné.¹³ Pri splnení podmienky odpracovanej doby existuje možnosť priznania predčasného starobného dôchodku už dva roky pred dosiahnutím dôchodkového. Skutočný priemerný vek odchodu do dôchodku sa tak pohybuje okolo 55 rokov u žien a 59 rokov u mužov.

Nutnosť zvýšenia dôchodkového veku v SR je potrebné posudzovať z viacerých hľadišť. Jedným z prioritných kritérií je udržanie finančnej rovnováhy dôchodkového systému v dlhodobom časovom horizonte. Solventnosť dôchodkového systému je ovplyvnená dôchodkovým vekom cez tzv. pomer závislosti¹⁴. Čím je tento pomer vyšší, tým väčšie je riziko deficitného hospodárenia. Zvýšenie dôchodkového veku sa nutne prejaví v znižení tohto pomeru.

Na rozdiel od Českej republiky, v SR sa uvažované zvyšovanie dôchodkového veku zatiaľ nerealizovalo. Vzhľadom na sociálnu únosnosť taketjto reformy by bolo žiaduce oznámiť jej realizáciu dlhší čas vopred a zverejniť harmonogram postupného zvyšovania dôchodkového

¹² Opravné prostriedky nie sú pripustné proti rozhodnutiu regionálnej poist'ovne, ktoré je podkladom k rozhodnutiu Správy Fondu dôchodkového zabezpečenia o zákonného nároku na dávku, ani proti rozhodnutiu o žiadosti o odstranenie tvrdosti zákona.

¹³ U mužov je dôchodkový vek stanovený na 60 rokov, u žien na 57 rokov znižených o počet vychovaných detí, najmenej však 53 rokov. V minulosti sa dôchodkový vek diferencoval aj podľa tzv. pracovnych kategórií, a to spôsobom zvyhodňujúcim určité preferované zamestnania (väčšinou fyzicky namáhavé práce, napr. v baníctve). U mužov sa napríklad týmto spôsobom mohol dôchodkový vek znížiť až na 55, resp. 58 rokov. Podobným spôsobom sa diferencovala aj potrebná doba zamestnania a vymenieracie sadzby dôchodkov.

¹⁴ Pomer závislosti (*dependency ratio*) je definovaný ako pomer počtu obyvateľov v poproduktívnom veku k obyvateľstvu v produktívnom veku.

veku vo vopred stanovených intervaloch (rýchlejšie u žien) tak, aby sa potrebná hranica dosiahla k určitému dátumu v budúcnosti, rozhodne však po roku 2000¹⁵. Riešenie dôchodkového veku je teda aktuálnym problémom už dnes.

Na odhad dopadu zvýšenia dôchodkového veku na pomer závislosti možno využiť Prognózu obyvateľstva SR do roku 2015 vypracovanú Štatistickým úradom SR, a tiež model systému dôchodkového zabezpečenia v SR - SOCOPROG (Príloha č. 1). Tab. 3 obsahuje výsledky odhadov vývoja pomeru závislosti pri dvoch variantách dôchodkového veku: súčasný stav (aproximovaný produktívnym vekom 15-55 pre ženy, 15 - 60 pre mužov) a zmenu dôchodkového veku na 62 rokov pre ženy i mužov od roku 2007. Z obidvoch prognóz vyplýva, že v krátkodobom horizonte sa budú demografické pomery vyvíjať pre dôchodkový systém priaživo. Pomer závislosti by mal klesať a dosiahnuť najnižšiu hodnotu okolo roku 2000. V ďalšom období bude pomer stúpať. Zvýšením dôchodkového veku by sa ešte v roku 2010 (i v neskoršom období) dosiahli hodnoty pomeru závislosti, ktoré sú nižšie ako skutočnosť v roku 1993.

Hlavnými argumentami proti zvýšeniu dôchodkového veku v SR sú nízky priemerný vek¹⁶ a vysoká miera nezamestnanosti. Je pravdou, že v čase dramatického náрастu nezamestnanosti bol odchod pracovníkov do starobného dôchodku a predčasného starobného dôchodku vitaným javom, ktorý do istej miery absorboval prebytočnú pracovnú silu. Na druhej strane sa tým zvýšilo finančné zaťaženie SDZ. V súčasnosti, keď sa trh práce konsoliduje a SDZ prešiel na princip samofinancovania, nie je opodstatnené zamieňať SDZ za nástroj trhu práce. Navyše, demografické prognózy varujú. Krátkodobý pokles pomeru závislosti sa po roku 2000 zmení na dlhodobý nárasť.

Potrebná doba zamestnania

Potrebná doba zamestnania pre vznik nároku na plný starobný dôchodok je v súčasnosti 25 rokov. Pri kratšej dobe zamestnania a dosiahnutí určitého veku môže vzniknúť nárok na pomerný starobný dôchodok. Vzhľadom na pomerné nízky dôchodkový vek v SR, akékolvek opatrenia poskytujúce motiváciu na oddialenie odchodu do dôchodku sú dôležité z hľadiska zabezpečenia solventnosti dôchodkového systému. Medzi takéto opatrenia patrí zvyšovanie percentuálnej sadzby pre výpočet dôchodku z vymeriavacieho základu za odpracovanie dlhšej než potrebnnej doby zamestnania. Zvyšovane je však ponímané asymetricky: pred dosiahnutím potrebnnej doby zamestnania sa sadzba zvyšuje každý rok o 2 %, d'alej sa až do dosiahnutia dôchodkového veku zvyšuje ročne už len o 1 %. Po dosiahnutí dôchodkového veku (a teda vzniku nároku na plný starobný dôchodok) sa už zvyšuje o 4 % za každých odpracovaných 360 dní (resp. o 1 % za každých 90 dní). Na jednej strane sa zvýšením sadzby z 1 na 4 % motivuje neskorší odchod do dôchodku, čím sa znižujú nároky na výplaty dávok. Na druhej strane sa zvyšovanie sadzby javí nekonceptné, ak sa zároveň podporuje predčasný odchod do dôchodku poskytovaním mimoriadnych starobných dôchodkov už 2 roky pred dosiahnutím

¹⁵ Napríklad, varianta jednotného dôchodkového veku 62 rokov pre ženy aj mužov do roku 2007 by si vyžadovala počínajúc rokom 1996 každoročné zvýšenie dôchodkového veku pre mužov o dva mesiace a ekvištiančne odstupňované zvýšenie dôchodkového veku pre ženy v závislosti od ich pôvodného dôchodkového veku (9 mesiacov pri dôchodkovom veku 53 rokov, 8 mesiacov pri 54 rokoch, a p.).

¹⁶ V súčasnosti priemerný očakávaný vek pri narodení dosahuje u mužov približne 68 rokov, u žien zhruba o 10 rokov viac. Prítom skutočný dôchodkový vek u žien sa pohybuje okolo 55 rokov a u mužov okolo 59 rokov.

dôchodkového veku¹⁷. Za týchto okolností redukcia vymeriavacej sadzby z 2 na 1 % už pred vznikom nároku na plný starobný dôchodok poskytuje motiváciu na predčasný odchod do dôchodku.

Tab. 3

Prognóza vývoja demografického pomeru závislosti v SR (a)				
Dopad zvýšenia dôchodkového veku				
A. Prognóza obyvateľstva, ŠÚ SR:				
	1993	2000	2007	2010
Súčasný stav	28,3%	26,3%	27,7%	29,5%
Reforma(b)			18,4%	18,8%
B. Simulácia: SOCOPROG				
	1993(c)	2000	2007	2010
Súčasný stav	30,1%	30,5%	33,9%	37,1%
Reforma			22,9%	24,1%

Pozn.:

- (a) Pomer obyvateľstva v poproduktivnom a produktívnom veku
- (b) Zvýšenie dôchodkového veku na 62 rokov pre ženy i mužov do 2007
- (c) Skutočnosť (bázicky rok simulácie)

Pracovné kategórie

Za pozitívnu črtu vo vývoji dôchodkového zabezpečenia v SR možno považovať zrušenie tzv. pracovných kategórií s účinnosťou od 1.1.1994¹⁸. V predchádzajúcim období boli zamestnania na účely dôchodkového zabezpečenia zaradené do pracovných kategórií v závislosti od fyzickej alebo psychickej náročnosti vykonávanej práce. Do najpreferovanejšej I. pracovnej kategórie patrili napríklad niektoré zamestnania, v ktorých sa vykonávajú práce rizikového charakteru s následnými časťami a trvalými poruchami zdravia. Systém dôchodkového zabezpečenia tak na seba preberal aj isté úlohy pri zabezpečovaní sociálnej spravodlivosti podľa dobových kritérií. V rámci transformácie dôchodkového zabezpečenia bolo zrušenie pracovných kategórií celkom správnym krokom prispievajúcim k zjednodušeniu, sprehľadneniu a zefektívneniu štátom garantovaného systému základného dôchodkového zabezpečenia. Odstránenie rôznych výnimiek, asymetrických princípov a diferenciácií by malo byť jedným z hlavných kritérií transformácie. Zjednodušenie je nutné pre vybudovanie systému

¹⁷ Po splnení podmienok na vznik nároku na plný starobný dôchodok je dokonca možný i krátkodobý súbeh dôchodku s pracovným príjomom, pokiaľ je zamestnanie dohodnuté najdlhšie na obdobie jedného roka.

¹⁸ Zákon č. 235/1992 Zb. v znení zákona č. 59/1993 Z. z.

schopného pružne reagovať na ekonomické pomery. Riešenie partikulárnych problémov jednotlivých zamestnaní, prevencia sociálnej tvrdosti a p. by sa mali presunúť na plecia vznikajúceho systému doplnkového dôchodkového poistenia, ktorý na báze zmluvnej voľnosti poskytuje priestor pre rozmanitosť úprav.

Kritérium sociálnej spravodlivosti bolo zohľadnené aj pri zrušení pracovných kategórií tým, že zrušenie nepôsobí retroaktívne. Všetky nároky vyplývajúce zo zaradenia vykonávaných zamestnaní do zvyšodnených pracovných kategórií (I. alebo II. kategória) pred 1.1.1994 sú priznávajú do konca roku 2017. Všetky zamestnania vykonávané po 1.1.1994 sa považujú za zamestnania III. pracovnej kategórie. Systém dôchodkového zabezpečenia sa teda bude musieť nadále využívať s doznievajúcimi nárokmi z predošlého obdobia, čo bude sťažovať dosiahnutie vyrovnané bilancie.

Výška starobného dôchodku

Pre určenie výšky starobného dôchodku sú rozhodujúce nasledovné kritériá:

- výška priemerného mesačného zárobku dosiahnutého v rozhodujúcom období;
- dĺžka doby zamestnania;
- počet odpracovaných rokov v preferovaných pracovných kategóriach (prihlada sa len na obdobie pred 1.1.1994).

S prihladnutím na uvedené kritériá sa určia základné parametre pre výpočet dôchodku, ktorými sú:

- vymeriavaci základ;¹⁹
- vymeriavacia sadzba ako % z vymeriavacieho základu.

Napriek zrušeniu pracovných kategórií, ktoré značne komplikovali výpočet dôchodku zavádzaním rôznych diferenciačných pravidiel, oba základné parametre aj nadále podliehajú rôznym variáciám a obmedzeniam, ktoré neprispievajú k sprehľadneniu a prognózovateľnosti systému.

Vymeriavaci základ

Vymeriavaci základ²⁰ predstavuje bázu, z ktorej sa percentuálnou vymeriavacou sadzbou vypočíta výška starobného dôchodku. Samotný vymeriavaci základ podlieha dvom podstatným obmedzeniam. Prvým z nich je stanovenie hornej hranice priemerného zárobku, na ktorý sa pri určení vymeriavacieho základu prihlada²¹. Druhým je časové obmedzenie rozhodujúceho obdobia pre výpočet vymeriavacieho základu. Uplatňovanie týchto pravidiel dodáva SDZ určité redistributívne a egalitariánske črtu.

Redistributívne črtu SDZ vyplývajúce z obmedzenia vymeriavacieho základu možno ilustrovať na príklade občana, ktorý pred dosiahnutím dôchodkového veku vykonával zamestnanie III. pracovnej kategórie po dobu 25 rokov (potrebná doba pre vznik nároku na

¹⁹ Tzv. obmedzony priemerný mesačný zárobok

²⁰ Vymeriavaci základ je obdobou tzv. maximum insurable earnings - maximálneho poistiteľného príjmu v západoeurópskych systémoch dôchodkového zabezpečenia.

²¹ Zárobok do výšky 2 500 korún sa započítava bez obmedzenia, zo zárobku v intervale od 2 501 do 6 000 korún sa započítava jedna tretina, zo zárobku v intervale od 6 001 do 10 000 korún sa započítava jedna desatina a na časť zárobku prevyšujúcu 10 000 korún sa neprihlada. Maximálny vymeriavaci základ je takto stanovený na 4067 korún, čo nie je ani dvojnásobok súčasnej minimálnej mzdy.

plný starobný dôchodok), resp. po dobu 35 rokov. Miera nahradenia jeho pracovného príjmu dôchodkom (tzv. replacement ratio) sa mení v závislosti od výšky priemerného pracovného príjmu spôsobom uvedeným v Tab. 4. Bez obmedzenia vymeriavacieho základu by mala byť v tomto pripade miera nahradenia rovná 50 % pri 25 rokoch a 60 % pri 35 rokoch zamestnania. Ako vidno z tabuľky (stĺpce (1) a (2)), obmedzením vymeriavacieho základu dochádza k veľmi progresívneemu znižovaniu mieru nahradenia s rastúcim pracovným príjomom. Pri príjme v pásme medzi 7 a 8 tisíc Sk, ktorý sa pohybuje okolo úrovne dnešnej priemernej mzdy, sa už miera nahradenia pohybuje pod úrovňou 30 %. To je v rozpore s Konvenčiou ILO č. 102, ktorá požaduje 40-percentnú mieru nahradenia po dosiahnutí 30 rokov zamestnania. Redistributívny efekt sa ďalej zvýrazňuje v pripade, keď je starobný dôchodok jediným zdrojom príjmu - JZP. V SR podliehajú dôchody, ktoré sú jediným zdrojom príjmu regulácií zaručujúcej ich minimálnu výšku²². Porovnaním stĺpcov (1) a (2) so stĺpcami JZP vidno, že aplikovanie tejto spodnej hranice na výšku dôchodku ďalej posilňuje redistributívne črty systému: pre nízke pracovné príjmy sa miera nahradenia zvyšuje až na 100 %, a tým sa zvyšuje aj miera prerozdelenia v rámci systému.

Tab. 4

Redistributívne črty systému dôchodkového zabezpečenia Ilustrácia na príklade starobného dôchodku				
Miera nahradenia hrubého zárobku				
Priem. hrubý zárobok	Pracovná kategória III			
	25 rokov zamestnania		35 rokov zamestnania	
(1)	JZP	(2)	JZP	
2500	50%	100%	60%	100%
4000	38%	63%	45%	63%
6000	31%	42%	37%	42%
8000	24%	31%	29%	31%
10000	20%	25%	24%	25%
15000	14%	17%	16%	17%
20000	10%	13%	12%	13%
Miera nahradenia čistého zárobku				
Priem. hrubý zárobok	Pracovná kategória III			
	25 rokov zamestnania		35 rokov zamestnania	
(1)	JZP	(2)	JZP	
2500	67%	134%	80%	134%
4000	50%	84%	60%	84%
6000	41%	56%	49%	56%
8000	32%	42%	39%	42%
10000	27%	34%	33%	34%
15000	18%	22%	22%	22%
20000	14%	17%	16%	17%

Poznámky: JZP - ide o dôchodok upravený z titulu jediného zdroja príjmu, pozri vystvietenie v teste

Od 1.1.1994 sa do pracovnej kategórie III zaradili všetky zamestnania

Pri výpočte čistého zárobku sa uvažuje s 12% odvodom do fondov sociálneho poistenia a 15 % daňou

Je teda zjavne, že vyšie príjmové skupiny sú obmedzením maximálneho poistiteľného zárobku znevýhodnené. Na druhej strane, takéto obmedzenie je do istej miery nutné, ak sa má

²² V súčasnosti je minimálna hranica pre jednotlivca 2507 Sk mesačne.

zabezpečiť samofinancovanie systému dôchodkov pri repartičnom spôsobe financovania, keď sa nároky dôchodcov kryjú z príspevkov vyzbieraných od aktívneho obyvateľstva v tom istom období. Obmedzeniami na výplatu dôchodkov sa systém kryje pre prípad zniženia príjmov, napríklad v dôsledku nepriaznivej demografickej situácie, slabej efektívnosti výberu odvodov a p. Vzhľadom na to, že solventnosť základného systému dôchodkového zabezpečenia by mala byť garantovaná štátom, nemožno v blízkej budúcnosti očakávať výraznejšie odstránenie redistributívnych črt bez toho, aby sa uskutočnili ďalšie systémové zmeny SDZ. Fundamentálne reformy dôchodkového systému pri zachovaní sociálneho zámeru sú však náročné. Preto by sa mohlo zohľadniť princípu zásluhovosti do väčszej miery rozvinutú v systéme zavádzaného doplnkového dôchodkového poistenia. Redistributívne tendencie sú v SDZ prítomné aj z hľadiska pomeru medzi výškou mesačných príspevkov od účastníka systému a výškou vymeraného dôchodku. Základ pre vymeranie je vo všeobecnosti obmedzený zhora 8-násobkom minimálnej mzdy²³. Ak zostaneme pri priemernom občanovi, ktorý pracoval v zamestnani III. pracovnej kategórie po dobu 25 rokov, pomer mesačne odvedených príspevkov ku dôchodku v závislosti od výšky príjmu je uvedený v Tab. 5.

Tab. 5

Redistributívne črty systému dôchodkového zabezpečenia Ilustrácia na príklade starobného dôchodku				
Pomer príspevkov zamestnanca k dôchodku				
Priem. hrubý zárobok	Pracovná kategória III		35 rokov zamestnania	
	25 rokov zamestnania	JZP		JZP
2500	0,12		0,06	
4000	0,16		0,09	
6000	0,19		0,14	
8000	0,24		0,19	
10000	0,29		0,24	
15000	0,44		0,35	
20000	0,58		0,47	
Pomer celkových príspevkov k dôchodku				
Priem. hrubý zárobok	Pracovná kategória III		35 rokov zamestnania	
	25 rokov zamestnania	JZP		JZP
2500	0,53		0,26	
4000	0,71		0,42	
6000	0,87		0,63	
8000	1,10		0,85	
10000	1,30		1,06	
15000	1,95		1,59	
20000	2,55		2,07	

Poznámky: JZP - ide o dôchodok upravený z titulu jediného zdroja, pozri vystvietenie v teste

Od 1.1.1994 sa do pracovnej kategórie III zaradili všetky zamestnania

²³ Mesačná minimálna mzda: 2450 Sk mesačne (použitá pri znázornení redistributívnych efektov), od 1.4.1996 zvýšená na 2700 Sk.

Ako vidno z tabuľky, pomer príspevkov k vyplácaným dôchodkom (na mesačnej báze) stúpa s výškou pracovného príjmu, čím sú opäť zvýhodnené nižšie príjmové skupiny. Zavedenie obmedzenia na maximálnu výšku príspevkov zmierňuje diskrepanciu medzi príspevkami a dôchodkami vo vyšších príjmových kategóriach. Aplikovaním JZP sa prerozdelenie prostriedkov v SDZ posilňuje.

Možno teda zovšeobecniť, že miera prerozdelenia prostriedkov v SDZ od vyšších príjmových skupín k nižším skupinám závisí od spôsobu zavedenia obmedzení na najvyšši vymeriavací základ pre dôchodky i pre príspevky a na najnižší dôchodok. Súčasný spôsob obmedzenia pevnými sumami je rigidný. Prerozdelenie pomery v rámci SDZ sa pri ľom menia v závislosti od výšky obmedzení, ktoré sú stanovené ad hoc prostredníctvom administratívnych rozhodnutí. V záujme dosiahnutia stabilnejších pomerov v systéme by bolo žiaduce fixovať uvedené obmedzenia na určité násobky priemernej mzdy. Okrem sprehladnenia systému a lepšej previazanosti na aktuálnu ekonomickú situáciu by sa tým dosiahlo zníženie rizika politickej manipulácie systému²⁴.

Rozhodujúce obdobie

Vymeriavací základ pre výpočet starobného dôchodku sa viaže na priemerný príjem v piatich zárobkovo najväčších rokoch počas posledných desiatich odpracovaných rokov. Toto krátke rozdelenie obdobia nezabezpečuje dostatočnú väzbu medzi celoživotnými príjmami (a teda i odvodmi do SDZ) a výškou dôchodkov. Zvýhodnení sú pracovníci so stúpajúcim mzdrovým profilom na úkor pracovníkov s celoživotne vysokými príjmami a pomerne plochým profilom a pracovníkov s kvadratickým profílom, ktorý kulminuje v stredných obdobiach pracovnej kariéry (napríklad pri odmenovaní podľa výkonnosti).

Tvar prevládajúceho mzdrového profilu je dôležitý pre posúdenie vplyvu predĺženia rozdelenia obdobia na solventnosť SDZ. Pokial prevláda stúpajúci mzdrový profil a ekonomika rastie, predĺženie rozdelenia obdobia by malo za následok zníženie vymeriavacieho základu pre starobný dôchodok.

Vymeriavacia sadzba

Po zrušení pracovných kategórií sa sprehladnil aj výpočet vymeriavacej sadzby starobného dôchodku. V súčasnosti existujú tri základné sadzby: pred dosiahnutím potrebnej doby zamestnania sa za každý rok sadzba zvyšuje o 2 %, ďalej sa až do dosiahnutia dôchodkového veku zvyšuje ročne o 1 %. Po dosiahnutí dôchodkového veku (a teda vzniku nároku na plný starobný dôchodok) sa už zvyšuje o 4 % za každých odpracovaných 360 dní (resp. o 1 % za každých 90 dní). Vplyv týchto pravidiel na dĺžku doby zamestnania bol podrobnejšie diskutovaný v časti venovanej potrebnej dobe zamestnania. Stručne možno zhrnúť, že diferencovanie vymeriavacej sadzby pred dosiahnutím nároku na plný starobný dôchodok narúša princíp zásluhovosti. Pri súčasnej možnosti predčasného priznania plného starobného dôchodku môže mať toto diferencovanie sadzieb i demotivačné účinky pri rozhodovaní o ďalšom zotrvení v zamestnaní.

²⁴ Indexovanie voči minimálnej mzdé by neodstránilo riziko manipulácie, nakoľko minimálna mzda sa tiež určuje administratívnym spôsobom.

Valorizácia dôchodkov

Valorizácia starobných dôchodkov je nevyhnutným opatrením, ktoré zabezpečuje udržanie ich kúpnej sily. Takmer každá rastúca ekonomika sa vyznačuje väčšou či menšou mierou inflácie a rastom životných nákladov. Nominálne mzdy, ktorých rast sa často označuje za jeden z faktorov prispievajúcich k inflácii a k štrukturálnej nezamestnanosti, rastú okrem ľiného aj pod vplyvom kolektívneho vyjednávania. Dôchodcovia ako ekonomicky neaktívna populácia majú relativne horšiu pozíciu pri vyjednávaní a sú odkázani na administratívne zvyšovanie ich príjmov - valorizáciu dôchodkov.

Valorizácia sa môže uskutočňovať rôznymi spôsobmi, od jednorázových opatrení ad hoc, cez pravidelné zvyšovanie administratívnu cestou, až po automatické zvyšovanie podľa vopred definovaných kritérií. V poslednom prípade ide o indexovanie dôchodkov v pravom zmysle slova, keď sa úroveň nominálnych dôchodkov fixuje voči jednému alebo viacerým vhodným ekonomickým ukazovateľom vyjadrujúcim rast životných nákladov. Dôchodky sa potom zvyšujú v pravidelných intervaloch tak, aby sa vzhľadom na vybraté ukazovatele zachovali určité proporcie.

Valorizačný mechanizmus pre zvyšovanie dôchodkov bol v SR uvedený do života v roku 1991²⁵. S účinnosťou od 1. marca 1991 sa zaviedol mechanizmus zvyšovania dôchodkov starobných, invalidných, čiastočných invalidných, za výslihu rokov, vdovských a sirotských. Spomenutý mechanizmus v sebe kombinuje prvky automatického indexovania s prvkami administratívnymi.

Úroveň dôchodkov sa fixuje na dva ekonomicke ukazovatele, a to index životných nákladov a priemernú mzdu. Dôchodky sa zvyšia vždy ak od posledného zvýšenia index životných nákladov stúpe aspoň o 10 %, alebo priemerná mzda sa zvýši aspoň o 5 %. Medzi dvomi po sebe nasledujúcimi zvyšovami však nesmie uplynúť doba kratšia než 3 mesiace. Dôchodky sa zvyšujú pevnou sumou, percentuálne, alebo kombináciou oboch spôsobov. Pevná suma by mala odražať rast životných nákladov a percentuálne zvýšenie rast priemernej mzdy. Týmto sú jednoznačne určené obdobia, kedy treba dôchodky zvyšovať. Z hľadiska určenia časových intervalov a mechanizmu zvyšovania možno teda valorizačný mechanizmus považovať za exaktný a vopred zadefinovaný.

Na druhej strane, nedostatkom mechanizmu je to, že miera zvýšenia dôchodkov nie je kvantitatívne určená a nie je viazaná na veľkosť nástu spomenutých ukazovateľov. Pevné sumy a percentuálne zvýšenia dôchodkov sa určujú administratívne, pričom sa menia v čase, v závislosti od druhu dôchodku a v rámci jednotlivých druhov dôchodku aj v závislosti od ich výšky a doby priznania.

Uplatňovaná závislosť miery zvýšenia dôchodku od doby jeho priznania by mala zabezpečiť diferencovaný prístup k jednotlivým dôchodkom z hľadiska ich "histórie". Takýto postup je nutný z dvoch dôvodov. Po prvý, pred rokom 1991 sa podobný systém indexovania neaplikoval (rast inflácie a životných nákladov bol zanedbatelný oproti hodnotám dosiahnutým v období ekonomickej transformácie). Po druhé, ani v súčasnosti sa vo výpočte starobného dôchodku neráta s valorizáciou vymeriavacieho základu.

²⁵ Valorizačný mechanizmus bol zavedený zákonom č. 46/1991 Zb. o zvyšovaní dôchodkov

Valorizácia starobných dôchodkov

Zvýšenia dôchodkov sa vykonávajú prostredníctvom zákonov, ktorími sa zároveň určí dátum účinnosti opatrenia. Nevýhodou takejto úpravy je jej nepružnosť. Vo všeobecnosti platí pravidlo, že účinnosť nemôže nastáť skôr než je zákon publikovaný v Zbierke zákonov (zákaz retroactivity). Ide tu teda o určité časové obmedzenie administratívneho pôvodu. Takéto oneskorenie sa môže kompenzovať tým, že sa zvýšenie dôchodkov prizná aj späťne a vyplati jednorázovo, čím sa však nepreklenie časový posun medzi skutočnou potrebou a realizovaným zvýšením. V Tab. 6 sú zhrnuté časové odstupy medzi uskutočnenou valorizáciou starobných dôchodkov pevnou sumou a korešpondujúce nárasty v indexe životných nákladov dôchodcov²⁶. Ako vidno z tabuľky, kritérium 10-percentného rastu indexu v období medzi zvyšovaniami dôchodkov sa prekročilo v rokoch 1993 a 1994, zatiaľčo pri ostatných zvyšovaniach bol rast v medziobdobiach nižší ako 10 %²⁷. V tabuľke nie je zahrnuté zvýšenie od 1.12.1994, nakoľko sa zvyšovalo iba percentuálnou sadzbou, ktorá má podľa valorizačného mechanizmu kompenzovať rast miezd a nezvyšovalo sa aj pevnou sumou, ktorá má kompenzovať rast životných nákladov.

Tab. 6

Valorizačný mechanizmus vzhľadom na index životných nákladov dôchodcov (a)			
Dátum efektívneho zvýšenia dôchodkov pevnou sumou	Index životných nákladov dôchodcov		
Rok	Mesiac	Jan 1989 = 100	Rast indexu (b)
1991	Júl	175,9	
1992	Júl	187,1	6,4%
1993	April	225,5	20,5%
1994	Február	253,3	12,3%
1994	September	274,1	8,2%
1995	Júl	285,4	4,1%

Poznámky:

(a) Valorizačný mechanizmus v zmysle zákona č. 46/1991 Zb. z.

(b) Percentuálna zmena indexu životných nákladov dôchodcov od predchádzajúceho zvýšenia starobných dôchodkov pevnou sumou

Od roku 1991 doposiaľ sa takýmto spôsobom zvýšili dôchodky spolu osiem krát²⁸. Tab. 10 v Prílohe č. 2 podáva chronologický popis právnej úpravy zvyšovania starobných dôchodkov. Ako vidno z tabuľky, realizované opatrenia sú značne neprehladné. Na ilustráciu celkového efektu môže poslužiť Chyba! Nenalezen zdroj odkazu, zostavený na základe

²⁶ Index životných nákladov v SR sa počítá na báze tzv. štatistiky rodinných účtov, v rámci ktorej ŠÚ SR sleduje vybrané skupiny obyvateľstva. Domácnosti dôchodcov bez ekonomickej aktívnych členov tvoria jednu z podskupín vzorky. Index životných nákladov dôchodcov je založený na tejto podskupine a nie je totožný s celkovým indexom životných nákladov, na ktorý sa zrejme vzťahuje valorizačný mechanizmus v zmysle zákona 46/1991.

²⁷ V tabuľke je použitý index životných nákladov dôchodcov, ktorý je zrejme vernejším ukazovateľom životných nákladov starobných dôchodcov než celkový index životných nákladov. Tabuľku teda nie je možné interpretovať ako overenie dodržiavania valorizačného mechanizmu v zmysle zákona.

²⁸ Ďalšie, v poradí deviate zvýšenie dôchodkov sa plánuje s účinnosťou od 1.6.1996.

Prílohy č. 2, ktorý znázorňuje celkový konečný efekt valorizácie starobných dôchodkov dosiahnutý po deviatom plánovanom zvyšovaní v júni 1996, a to v závislosti od výšky dôchodku a doby jeho priznania. Výška dôchodku je zobrazená v zvolených intervaloch, pričom najvyššia výška v danom období zodpovedá všeobecne najvyššej prípustnej výmere starobného dôchodku v zmysle platnej legislatívy. Ako sme už spomenuli, valorizačný mechanizmus vymedzuje obdobia, v ktorých je potrebné zvyšovať dôchodky vzhľadom na rast ekonomických indikátorov. Mechanizmus však neurčuje o koľko sa majú dôchodky vzhľadom na nové ekonomicke pomery zvyšovať. Ako vidno z obr. 1, celkový efekt množstva opatrení aplikovaných ad hoc bol pomerne uniformný. Valorizácia starobných dôchodkov vykazovala v praxi dve hlavné tendencie. Po prvej, progresívnejšie sa zvyšovali nižšie dôchodky. Ďalej sa tým posilnila redistributívna tendencia, ktorá je systému vlastná. Po druhé, progresívnejším spôsobom sa zvyšovali staršie dôchodky. Tento spôsob zvyšovania bol nutný okrem iného i preto, že vymeriavací základ dôchodku nie je indexovaný voči niektorému ukazovateľu ekonomickej situácie (rast miezd, životných nákladov, inflácie a p.). Pri fixnej vymeriavacej sadzbe a ostatných pravidlach teda dochádza časom k poklesu reálnej hodnoty vymeriavacích základov, a to tým viac, čím je dôchodok „starší“.

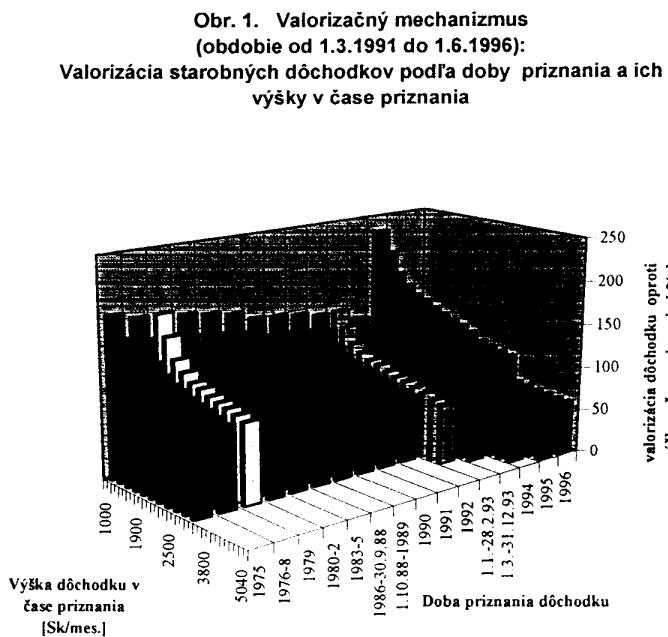
Valorizácia vymeriavacieho základu starobných dôchodkov

Okrem spomenutého valorizovania dôchodkov by bolo v súčasnosti žiaduce uplatňovať indexovanie aj pri výpočte vymeriavacieho základu dôchodkov. Základom pre výmeru dôchodku je priemerný nominálny zárobok dosiahnutý počas istého rozhodujúceho obdobia. Čím dlhšie je započítateľné obdobie, tým väčšie je riziko, že dosiahnutý zárobok je v porovnaní s dnešnými cenovými hladinami nedostačujúci.²⁹ Preto vymeriavací základ dôchodku nemusí zohľadňovať životné náklady dokonca už v čase priznania dôchodku. Späťne sa tento problém rieši diferencovaným zvyšovaním dôchodkov v závislosti od doby ich priznania. Tak funguje aj súčasná valorizácia dôchodkov v SR. Vzhľadom na to, že v súčasnosti sa ekonomika rozvíja dynamickejšie, v budúcnosti by bolo vhodné riešiť tento problém systémovým opatrením, akým je napríklad zahrnutie indexovania do vzorca pre výpočet vymeriavacieho základu pre dôchodok³⁰.

obr. 1

²⁹ V súčasnosti je v SR rozhodujúce obdobie stanovené na 10 rokov pred vzniknutím nároku na starobný dôchodok, čo je pomerne krátka doba. Pre zohľadnenie principu zásluhovosti a dosiahnutie tesnejšej väzby medzi celoživotnými zárobkami a výškou dôchodku by bolo žiaduce toto obdobie predĺžiť.

³⁰ Napríklad pri mzdovej indexácii sa zárobok dosiahnutý v každom roku počas rozhodujúceho obdobia na účely výpočtu vymeriavacieho základu prenáosi podielom priemernej mzdy v roku priznania dôchodku a priemernej mzdy v danom roku počas rozhodujúceho obdobia.

Valorizácia najvyššej výmery starobných dôchodkov

Okrem už spomínaných obmedzení na vymeriavacie základy starobných dôchodkov, i samotné dôchodky sú obmedzené zhora tzv. najvyššou výmerou starobného dôchodku stanovenou percentuálnou sadzbou aj pevnou sumou. Obdobne ako pri ostatných kvantitatívnych obmedzeniach v SDZ, aj tu sa najvyššie výmery pevnou sumou stanovujú v absolútnej vyjadrení a administratívnu cestou. Valorizácia najvyšších výmer dôchodkov pre jednotlivé pracovné kategórie stanovených pevnou sumou, ktorá prebehla od zavedenia valorizačného mechanizmu od roku 1991 je sumarizovaná v Tab. 7. Valorizácia najvyšších výmer si takisto zachovávala tendenciu zvyšovať progresívnejšie nižšie dôchodky. Celkovo sa od roku 1991 najvyššia výmera v pôvodnej výške 3800 Sk/mes. zvýšila o 48,7 %, zatiaľ čo najvyššia výmera v pôvodnej výške 2800 Sk/mes. sa zvýšila o 53,2 %.

Tab. 7

Valorizácia najvyššej výmery starobných dôchodkov (od roku 1991)						
Zákon č.:	97/1993	285/1993	194/1995	135/1995	1996(a)	Celková zmena
Výmera [Sk/mes.]	Zmena oproti predchádzajúcemu obdobiu [%]					
3800	7,9	6,1	7,1	8,2	12,1	48,7
3250	10,8	5,6	7,1	8,1	12,0	51,7
2900	10,3	6,3	7,1	8,2	11,9	52,1
2800	10,7	6,5	7,3	8,2	12,0	53,2

(a) Navrhovaná účinnosť od 1.6.1996

Zdroj: Zbierka zákonov SR

2.2 Výdavky na dôchodky a počty vyplácaných dôchodkov

Na rozdiel od niektorých iných prechodových ekonómik (ako napr. Poľsko alebo Slovinsko), v SR neprišlo od roku 1990 k dramatickému nárastu vo výdavkoch na dôchodkové zabezpečenie. Z Tab. 8 vyplýva, že počas päťročného obdobia vzrástol pomer výdavkov na dôchodkové zabezpečenie ku hrubému domácomu produktu - HDP - len mierne z úrovne 7,4 % v roku 1990 na 8,4 % v roku 1994. Index pomeru vzťahnutý na bázické obdobie 1990 (1990 = 100) dosiahol v roku 1994 hodnotu približne 114.

Na účely sledovania hlavných determinantov uvedeného rastu možno použiť nasledovnú dekompozíciu:

$$\text{Výdavky na dôchodkové zabezpečenie} / \text{Hrubý domáci produkt} =$$

$$= (\text{faktor staroby}) * (\text{faktor nároku}) * (\text{transferový faktor}) * (\text{faktor aktivity})$$

$$= (\text{PopS} / \text{PopP}) * (\text{Doch} / \text{PopS}) * [(\text{Vyd} / \text{Doch}) / (\text{HDP} / \text{Zam})] * (\text{PopP} / \text{Zam}) =$$

kde:

(i) faktor staroby je definovaný ako podiel populácie v poproduktívnom veku (PopS) ku populácii v produktívnom veku (PopP) - approximované vekovou hranicou 60 rokov u mužov a 55 rokov u žien;

(ii) faktor nároku je definovaný ako podiel počtu dôchodcov (Doch) v celkovej populácii v poproduktívnom veku;

(iii) transferový faktor zachytáva mieru transferu prostriedkov dôchodcom (výdavky na dôchodky sú označené ako Vyd) od produktívnej (zamestnanej) populácie (Zam);

(iv) faktor aktivity zachytáva mieru ekonomickej aktivity populácie v produktívnom veku.

Tab. 8

Podiel výdavkov na dôchodky na HDP - dekompozícia rastu

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995(a)
HDP [mil.] (b)	257700	296200	332300	369900	441300	518000
Výdavky na dôchodky [mil.]	19051	23989	28013	32737	37145	42853
Výdavky ako % HDP	7,4	8,1	8,4	8,9	8,4	8,3
<i>Indexy 1990 = 100:</i>						
Výdavky / HDP	100	109,6	114,0	119,7	113,9	111,9
Faktor staroby	100	99,0	98,5	97,8	97,2	96,3
Faktor nároku	100	104,1	106,7	107,9	108,1	107,6
Faktor transferový	100	93,6	95,2	95,0	89,4	95,3
Faktor ekon. aktivity	100	113,5	113,9	119,4	121,2	113,3

Pozn.:

(a) 1995 - len odhad

(b) HDP v bežných cenách, od roku 1992 prepočítané metódou ESA (zdroj: Štatistická ročenka SR)

Dekompozícia tohto rastu na jednotlivé faktory v období 1990-1994, znázornená v Tab. 8, ukazuje nasledovné:

1. Za nárast zodpovedá najmä faktor aktivity, ktorého index vzrástol o 21 bodov. To znamená, že počet zamestnancov predstavoval stále menšiu časť z populácie v produktívnom veku (premietol sa tu najmä všeobecný pokles počtu pracujúcich, nárast nezamestnanosti a pokles miery participácie na trhu práce).

2. Na druhom mieste sa na náraste podielal faktor nároku, ktorého index vzrástol o 8 bodov. To znamená, že medzi populáciou v poproduktívnom veku vzrástol pomer tých, ktorí majú nárok na určitý dôchodok. K tomuto nárastu prispeli značnou mierou starobné a invalidné dôchodky (i poskytovanie mimoriadneho starobného dôchodku).

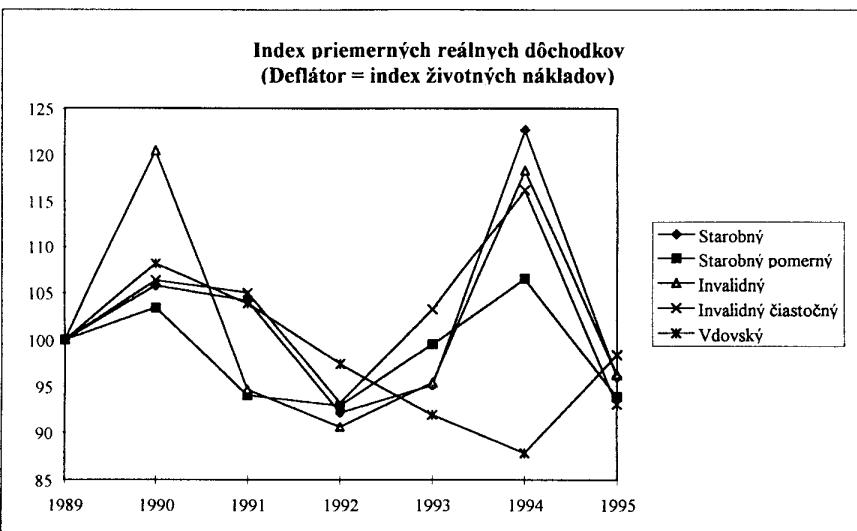
3. Opačným smerom (t.j. ku znižovaniu pomeru výdavkov na HDP) pôsobil v uvedenom období faktor staroby, ktorého index sa v období 1989-1994 znižil zo 100 na 97,2. To znamená, že demografické začaženie dôchodkového systému sa krátkodobo znižilo.

4. Index transferového faktoru tiež poklesol, t.j. pomerný transfer prostriedkov od produktívnej populácie ku dôchodcom sa znižil.

Nárast faktoru aktivity a faktoru nároku však v konečnom dôsledku prevádzli a celkový pomer výdavkov na HDP sa mierne zvýšil. Uvedená analýza naznačuje, že v období 1989 - 1991 dôchodkový systém poskytoval stále väčšie množstvo dôchodkov, pričom úroveň reálneho zabezpečenia dôchodcov klesla.

Obr. 2 zachytáva vývoj reálnej úrovne priemerných dôchodkov (vrátane súčasti). Deflátorm je index životných nákladov³¹. Ako vidno, indexácia priemerných dôchodkov voči rastu životných nákladov prekonávala veľké výkyvy na medziročnej báze i v rámci jednotlivých druhov dôchodkov. V roku 1995 sa index reálnych priemerných dôchodkov dostał pod úroveň roku 1989.

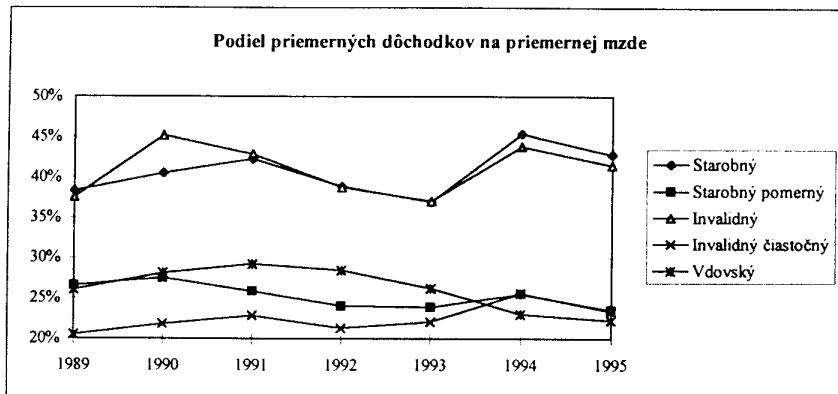
obr. 2

³¹ Použitie indexu životných nákladov poskytuje kvalitatívne odlišný obraz o vývoji reálnej úrovne dôchodkov než použitie cenových indexov.

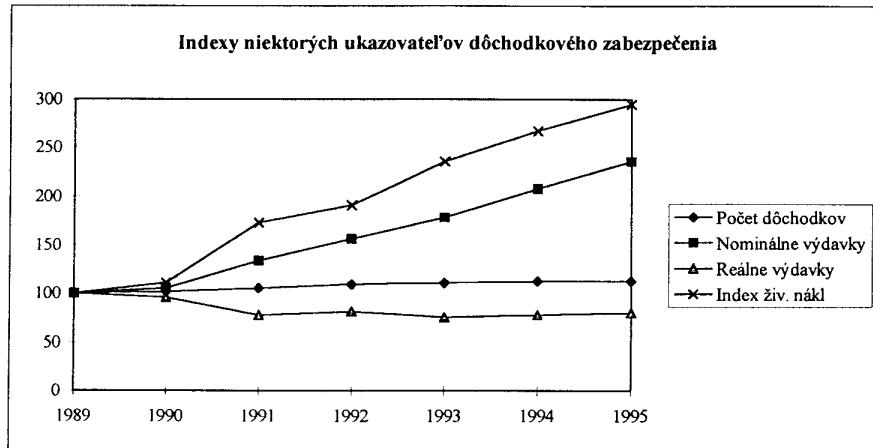
Indexovanie priemerných dôchodkov voči priemerným mzdám počas obdobia 1989-1995 bolo o niečo úspešnejšie. Ako vidno z obr. 3, úroveň indexácie zaznamenala v uplynulom roku takisto pokles, avšak úroveň v roku 1995 bola väčšinou nad úrovňou z roku 1989. Dlhodobý pokles zaznamenali pomerné starobné dôchodky a dôchodky vdovské, ktoré sa čo do početnosti zaraďujú na tretie miesto za dôchodky starobné a invalidné. V rámci jednotlivých druhov dôchodkov sa výkyvy počas celého obdobia udržali v rozpráti 10 % bežnej priemernej mzdy.

obr. 3

Vývoj agregátnych ukazovateľov SDZ je zachytený na obr. 4. Nominálne výdavky na dôchodky rastli oveľa rýchlejším tempom ako počet dôchodkov. Avšak ešte strmší rast indexu životných nákladov spôsobil, že reálne výdavky takmer sústavne klesali. Tým sa potvrdzuje celkový obraz o vývine SDZ po roku 1989: absolútny počet nárokov na systém stúpal, zatiaľčo reálna úroveň zabezpečenia týchto nárokov klesala.

obr. 4

2.3 Mimoriadne poskytovanie starobného dôchodku

Mimoriadne poskytovanie starobného dôchodku bolo zavedené nariadením vlády ČSSR č. 118/1988 v znení neskorších predpisov³². Ide o poskytovanie starobného dôchodku pred dovršením veku potrebného na vznik nároku, pri súčasnom splnení podmienky doby zamestnania. Podmienky pre predčasné priznanie starobného dôchodku sú splnené ak:

- občan bol uvoľnený zo zamestnania z organizačných dôvodov;
- bola odpracovaná základná doba zamestnania potrebná pre vznik nároku na starobný dôchodok, t.j. 25 rokov;
- ku dňu uvoľnenia zo zamestnania chýbajú občanovi do dovršenia dôchodkového veku najviac 2 roky;
- úrad práce nemôže občanovi zabezpečiť vhodné zamestnanie.

Základným opodstatnením predčasného priznávania starobných dôchodkov bola snaha o akomodáciu prudko rastúcej nezamestnanosti. V dôsledku reštrukturalizácie i poklesu agregátneho dopytu došlo najmä v počiatocných fázach transformácie k likvidácii

³² Nariadeni vlády č. 118/1988 v znení nariadenia vlády č. 116/1989 Zb., zákona č. 306/1991 Zb., zákona č. 578/1991 Zb., zákona č. 235/1992 Zb.

agregátneho dopytu došlo najmä v počiatcoch fázach transformácie k likvidácii prezamestnanosti a k hromadnému prepúšťaniu pracovníkov z tzv. organizačných dôvodov. Situácia sa stala kritickou najmä v roku 1991, počas ktorého evidovaná nezamestnanosť vzrástla z približne 1 % na 12 %. V danej situácii boli predčasné starobné dôchodky nástrojom zníženia evidovanej nezamestnanosti. Prieastok takto priznánich dôchodkov kulminoval v rokoch 1991 a 1992, s maximom 23.8 tisíc v roku 1991. Po tomto období došlo k miernemu poklesu príastkov, pričom počty vyplácaných dôchodkov ku koncu roka sa v dôsledku kumulácie udržovali trvale na vysokej úrovni (vyše 28 tisíc ku koncu roka 1992, takmer 26 tisíc ku koncu roka 1994)³³. Zároveň prebiehalo masové penzionovanie pracujúcich, ktorým vznikol nárok na riadny starobný dôchodok. Finančné zaťaženie SDZ sa tým skôrko vyžíšlo.

Okrem spomenutých finančných dopadov na SDZ má mimoriadne priznávanie starobných dôchodkov ďalšie dôsledky: znižuje sa skutočný dôchodkový vek v SR, znižuje sa evidovaná nezamestnanosť a zároveň sa znižuje miera participácie na trhu práce³⁴. O pretrvávaní resp. odstránení mimoriadneho poskytovania starobných dôchodkov rozhodnú priority prисudzované jednotlivým ekonomickým kritériam. Hľadisko znižovania miery nezamestnanosti, ktoré je aktuálne v krátkodobom horizonte, hovorí pre zachovanie existujúceho stavu. Hľadisko udržania solventnosti samofinancovaného SDZ v dlhodobom časovom horizonte hovorí nielen pre odstránenie predčasných starobných dôchodkov, ale i pre predĺženie vekovej hranice odchodu do dôchodku. Ako je detailnejšie rozobraté v kapitole 2.1, dôchodkový vek 53 až 57 rokov pre ženy a 60 rokov pre mužov patrí medzi najnižšie v Európe.

2.4 Otázky financovania starobných dôchodkov

Do 1.1.1993 nebolo v SR možné uvažovať v kategóriach príjmov a výdavkov SDZ. Samostané odvody z titulu platby príspevkov na dôchodkové zabezpečenie boli zavedené v januári 1993. Dovtedy sa výdavky na dôchodkové zabezpečenie kryli prostredkami štátneho rozpočtu, prerozdelením príjmov plynúcich najmä z daní a odvodov. Nová úprava zahŕňala vznik samostatných verejnoprávnych inštitúcií, tzv. fondov sociálneho zabezpečenia. Fondy boli zriadené na spravovanie finančných tokov v rámci jednotlivých systémov zabezpečenia (nemocenského a zdravotného poistenia, dôchodkového zabezpečenia a financovania politiky zamestnanosti). V priebehu roku 1993 bola činnosť fondov simulovalaná v rámci štátneho rozpočtu. Vznikla tým po prvýkrát možnosť identifikovať príjmy a výdavky v rámci jednotlivých druhov zabezpečenia. Od 1. januára 1994 prišlo k úplnému oddeleniu financovania od štátneho rozpočtu a k prechodu na princíp fondového hospodárenia.

V súčasnosti existuje určitá finančná previazanosť medzi jednotlivými fondami a štátom, a to vďaka rozmanitosti a vzájomnej prepojenosti systému sociálnych dávok. Plátcami

³³ Na ilustráciu finančného dopadu mimoriadneho priznávania starobných dôchodkov na výdavky fondu dôchodkového zabezpečenia možno urobiť jednoduchý approximativný výpočet: stredný stav mimoriadne poskytovaných starobných dôchodkov v roku 1994 vyniesobený priemernou výškou mesačného starobného dôchodku v 1994 a počtom mesiacov je približne 923 miliónov Sk, čo predstavuje zhruba 2,5 % celkových výdavkov na dôchodky (všetky druhy dôchodkov) v roku 1994.

³⁴ Pod mierou participácie rozumieme pomer obyvateľstva participujúceho na trhu práce (t.j. zamestnani (vrátane samostatne žárobkova, činných a žien na materskej dovolenke) a nezamestnaní) k celkovému počtu obyvateľov v produktívnom veku (kde produktívny vek je vymedzený vekovou hranicou pre vznik riadneho nároku na starobný dôchodok).

príspevkov do fondu dôchodkového zabezpečenia je napríklad aj štát a Fond zamestnanosti SR³⁵.

V tomto kontexte sa priznávanie predčasných starobných dôchodkov premietlo do zvýšenia finančných nárokov na fond dôchodkového zabezpečenia, nakoľko občania, ktorí by inak po určitej dobu poberali hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti (financované fondom zamestnanosti), resp. iný druh sociálneho zabezpečenia, predčasne uplatňujú svoje nároky na dôchodok.

Z hľadiska organizačného zabezpečenia dôchodkového systému dochádzalo od jeho založenia každý rok ku zmenám. Za poslednú významnú zmenu možno považovať zrušenie Národnej poisťovne a vytvorenie Sociálnej poisťovne³⁶. Celkové príjmy Sociálnej poisťovne dosiahli v roku 1995 výšku 52,3 miliárd Sk, z toho 15 % (7,7 mld.) tvorili príjmy nemocenského pistenia a 85 % (44,6 mld.) príjmy dôchodkového zabezpečenia. Výdavky na dávky sociálneho zabezpečenia dosiahli výšku 47,6 mld. Sk, v pomere 41,9 mld. Sk na dávky dôchodkového zabezpečenia a 5,7 mld. Sk na systémové dávky nemocenského poistenia. Z hľadiska čistých výdavkov na dávky je teda SDZ v súčasnosti prebykový. Uvedené čísla nezohľadňujú náklady na správu systému.

2.5 Demografické úvahy

Ako sme videli v kapitole 2.4 (pri dekompozícii rastu výdavkov na dôchodkové zabezpečenie), podiel výdavkov na dôchodkové zabezpečenie ku HDP, ale aj solventnosť SDZ sú do značnej miery determinované demografickými faktormi. Na rozdiel od ekonomických veličín, ktoré prechádzajú často priam skokovými zmenami, demografické pomery sa citelle menia v dlhšom časovom horizonte. Štandardným ukazovateľom demografických pomerov v rámci dôchodkového systému je tzv. pomer závislosti (dependency ratio), ktorý vyjadruje podiel počtu obyvateľov v poproduktívnom veku k obyvateľstvu v produktívnom veku. Čím vyšší je pomer závislosti, tým viac je ohrozená solventnosť dôchodkového systému, nakoľko príspevky od produktívneho obyvateľstva nemusia stačiť na krytie nárokových platieb pre dôchodcov³⁷.

Dynamika pomeru závislosti je určená najmä vývojom miery pôrodnosti a miery úmrtnosti. Tieto veličiny sa výraznejšie menia v dĺžších obdobiach. V súčasnosti možno vzhľadom na spoločenské pomery očakávať, že miera pôrodnosti bude klesať relatívne rýchlejšie než miera úmrtnosti. V strednej dobe dožitia sa SR pohybuje na nižšej strane európskeho spektra: priemerný vek sa pohybuje u mužov okolo 68 rokov a u žien zhruba o 10

³⁵ Prispievajú za taxatívne vymedzený okruh občanov - napr. fond zamestnanosti za evidovaných nezamestnaných, ktorí pobieranú hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti, zatiaľčo za ostatných evidovaných nezamestnaných prispieva štát.

³⁶ Zákonom č. 274/1994 Z.z. v znení zákona č. 374/1994 Z.z., ktorý nadobudol účinnosť k 1.1.1995

³⁷ Tento argument plne platí v systéme fondového hospodárenia založeného na princípe repartičného financovania, keď sa v tom istom období vzájomne kompenzujú platby od aktívneho obyvateľstva a nároky dôchodcov (*pay-as-you-go system*). Pri kapitalizačnom systéme financovania sú obavy menej opodstatnené, avšak v SR sa doposiaľ plne uplatňoval repartičný princip, pričom kapitalizačné tendencie súvisiace so zavádzaním systému doplnkového dôchodkového zabezpečenia sa budú rozvíjať pomalej a len v obmedzenom rozsahu.

rokov viac³⁸. Stážené ekonomické podmienky a rozpad širokej štátom dotovanej siete predškolských zariadení sa podpisali pod pokles miery pôrodnosti, ktorý bude zrejme po istý čas pokračovať. Slovensko tak nastupuje cestu „starnutia populácie“ dobre známu z vyspelých krajín západnej Európy.

Využijúc Prognózu obyvateľstva SR do roku 2015 vypracovanú Štatistickým úradom SR a model systému dôchodkového zabezpečenia v SR - SOCOPROG (Príloha č. 1), možno predpovedať ďalší vývoj pomeru závislosti v SR (vidTab. 3). Ako vidno z tabuľky, možno očakávať krátkodobý príaznivý vývoj zhruba do prelomu tisícročia³⁹. Zlom by mal nastáť krátko po roku 2000. V nasledujúcej etape sa bude pomer závislosti zhoršovať (akcelerácia rastu sa očakáva najmä po roku 2005). Výpočty založené na spomenutých dvoch prognózach umožňujú porovnať alternatívne riešenia dôchodkového veku v SR: súčasný stav (aproximovaný produktívnym vekom 15-55 pre ženy, 15 - 60 pre mužov) a zmenu dôchodkového veku na 62 roky pre ženy i mužov od roku 2007. Podľa uvedených prognóz, zvýšením dôchodkového veku by sa znižil pomer závislosti o približne 33 % v roku 2007 a o približne 35 % v roku 2010.

Pomer závislosti definovaný čiste demograficky ako podiel dvoch skupín obyvateľstva podľa vekového kritéria nepostihuje úplne aspekty finančného zabezpečenia dôchodkového systému. Skutočné príjmy závisia aj od veľkosti prispievateľskej základne, ktorá je daná miernou ekonomickej aktivity. Aj z tohto hľadiska je prognóza nepriaznivá, nakoľko miera participácie na trhu práce má v súčasnom období klesajúci trend, a teda relativný počet „plnohodnotných“⁴⁰ prispievateľov bude zrejme nadľahle klesať. Skutočné výdavky závisia aj od podielu dôchodcov na celkovom obyvateľstve v poproduktívnom veku. V posledných rokoch sa tento pomer v SR mierne zvyšoval, čo spôsobilo rast výdavkov SDZ (pozri faktor nároku v tab. 8).

Simulácia solventnosti systému dôchodkového zabezpečenia

Model SOCOPROG⁴¹ bol vyvinutý s cieľom modelovať základný SDZ v SR a prognózovať dopady možných reforiem na solventnosť systému. Na ilustráciu možno uviesť výsledky simulácie dopadu zmien niektorých parametrov systému v rámci tzv. scenára A. V Tab. 9 sú uvedené hodnoty percentuálnej sadzby odvodov do SDZ a miery efektívnosti výberu odvodov, ktoré by pri danom makroekonomickom scenári počas obdobia 1997 - 2015 v každom roku zabezpečili vyrovnanú bilanciu SDZ.

³⁸ Nízky vek dožitia sa často používa ako argument proti zvýšeniu vekovej hranice pre nárok na starobný dôchodok.

³⁹ Tento príaznivý vývoj sa pripisuje najmä silnej populáčnej vlnie 70-tych rokov.

⁴⁰ Plnohodnotných v zmysle odvádzajúcich príspevky v plnej výške. Za niektoré ekonomicky neaktívne skupiny obyvateľstva odvádzajú príspevky štát, avšak v obmedzenej výške. Za evidovaných nezamestnaných poberajúcich hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti odvádzajú príspevky Fond zamestnanosti, čo ďalej zaťahuje platiteľov príspevkov (zdroje fondu pochádzajú najmä z príspevkov od obyvateľstva, rovnako ako zdroje SDZ).

⁴¹ Zjednodušená verzia základných rovnic modelu a scenára, na ktorý sa odvoláva tento text je popísaná v Prílohe č. 1.

Percentuálna sadzba odvodov by sa v uvedenom príklade by sa musela zvýšiť z počiatocnej hodnoty 26,5 na 28,2. Tým by sa ďalej zvýšilo už v súčasnosti vysoké odvodové zaťaženie a ohrozil by sa sociálny zmier. Miera efektívnosti výberu v odvodov v percentách by sa z počiatocných 75 musela zvýšiť na 79,9. To by vyžadovalo dodatočné náklady na monitorovanie a správu systému, ktoré by okrem iného rásť s rastom súkromného sektoru. Preto by stalo za zváženie hľadať riešenie v koncepčnej reforme jednotlivých inštitútorov SDZ.

Tab. 9

Vplyv zmeny niektorých parametrov na bilanciu SDZ

Scénár A *

(A) Deficit (= príjmy - výdavky) systému vyjadrený ako percentá z príjmov

(B) Percentuálna sadzba odvodov do fondu dôchodkového zabezpečenia, ktorá by v každom danom roku zabezpečila vyrovnanú bilanciu fondu (*ceteris paribus*)

(C) Miera efektívnosti výberu odvodov (v percentoch), ktorá by v každom danom roku zabezpečila vyrovnanú bilanciu fondu (*ceteris paribus*) **

Rok	1997	1998	1999
(A) Deficit fondu	-2,00	-3,14	-2,59
(B) Sadzba odvodov (v r. 1993 referenčná hodnota 26,5)	26,5	27,4	27,2
(C) Miera efektívnosti výberu odvodov (v r. 1993 ref. hodnota 75)	75	77,5	77,1
Rok	2000	2001	2002
(A)	-2,08	-2,39	-2,81
(B)	27,1	27,1	27,3
(C)	76,6	76,9	77,2
Rok	2003	2004	2005
(A)	-3,29	-3,65	-4,05
(B)	27,4	27,5	27,6
(C)	77,6	77,9	78,2
Rok	2006	2007	
(A)	-4,44	-4,88	
(B)	27,7	27,8	
(C)	78,5	78,9	
Rok	2008	2009	2010
(A)	-5,40	-5,64	-5,83
(B)	28	28	28,1
(C)	79,3	79,5	79,5
Rok	2011	2012	2013
(A)	-5,96	-6,06	-6,13
(B)	28,1	28,1	28,2
(C)	79,7	79,8	79,9
Rok	2014	2015	
(A)	-6,18	-6,23	
(B)	28,2	28,2	
(C)	79,9	79,9	

Poznámky:

* Popis scenára A pozri v popise modelu (Príloha č. 1)

** Miera efektívnosti výberu odvodov je definovaná ako percentuálny podiel sumy skutočne vybratých odvodov na teoretickej výške celkových odvodov (vid' popis modelu)

3. Prehľad niektorých štúdií o systéme dôchodkového zabezpečenia v SR vypracovaných medzinárodnými organizáciami

O závažnosti problematiky dôchodkového zabezpečenia svedčí pozornosť, ktorú zhodnoteniu SDZ v SR venovali renomované organizácie, akými sú Medzinárodná organizácia práce (ILO), Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Svetová banka (World Bank). Experti každej z uvedených organizácií vypracovali štúdie, ktorých závery v ďalšom stručne sumarizujeme.

ILO (1994)

Jedným z hlavných záverov štúdie ILO je, že „priliš nízke dôchodky sa vyplácajú priliš veľkemu počtu dôchodcov“.⁴² V súvislosti s mierou nahradenia pracovného príjmu dôchodkom správa ILO konštatuje, že výsledná úroveň ochrany poskytovaná súčasným základným SDZ v SR nespĺňa Konvenciu ILO č. 102 O minimálnych štandardoch sociálnej ochrany, ktorá požaduje po 30 rokoch zamestnania 40-percentnú mieru nahradenia pracovného príjmu dôchodkom.

Zavedenie valorizácie dôchodkov sa hodnotí kladne ako zlepšenie SDZ. Úroveň efektívnej indexácie dôchodkov sa však hodnotí ako nedostačujúca. Miera efektívnosti výberu odvodov do SDZ bola v roku 1993 odhadnutá na 74 percent. Experti ILO ďalej odporučili odstrániť mimoriadne poskytovanie plných starobných dôchodkov a podporili úmysel vlády zaviesť redukovaný predčasný starobný dôchodok.

Na margo pomerných starobných dôchodkov sa v štúdii konštatuje, že ich existencia napĺňa minimálny štandard stanovený spomenutou Konvenciou ILO č. 102, ktorá požaduje, aby bol každej osobe, ktorá odpracuje menej ako 15 rokov zaručený redukovaný dôchodok.

Zavedenie indexovania vymeriavacieho základu voči priemernej mzde pokladá ILO za potrebnú reformu primárneho významu. Podobne sa hodnotí aj nutnosť indexovať najvyššie a najnižšie výmery dôchodkov. Štúdia sa ďalej zaoberá podrobnej diskusiou jednotlivých inštitútov SDZ, pričom stavia na odhadoch vypracovaných v rámci modelu ESTEEM.

World Bank (1994)

Celkové hodnotenie slovenského SDZ v štúdii Svetovej banky je sčasti v protiklade so závermi ILO, keď sa tvrdí: „Slovensko má extenzívny a prekrývajúci sa systém programov sociálnej podpory so širokým pokrytím obyvateľstva a veľkorysými dávkami“.⁴³ Úroveň dávok je zo strany ILO všeobecne hodnotená ako nízka.

⁴² ILO, 1994: s. 3

⁴³ World Bank, 1994: s. 87

V celej správe Svetovej banky prevláda makroekonomický rámec a hodnotenie súvislostí medzi SDZ a makroekonomickej situáciou. Jednotlivé aspekty SDZ sú posudzované z hľadiska dosiahnutia základného cieľa - zníženia výdavkov na sociálne zabezpečenie. Za prominentné opatrenia sa považujú zvýšenie dôchodkového veku a zredukovanie mimoriadne poskytovaných starobných dôchodkov. Indexovaním minimálneho dôchodku voči priemernej mzde by sa malo zabrániť neprimeranému prepadu najnižších dôchodkov.

Podobne ako v štúdii ILO, kritizuje sa pomerne krátke rozhodujúce obdobie pre výpočet vymeriavacieho základu dôchodku a diverzifikované vymeriavacie sadzby. Spôsob výpočtu vymeriavacieho základu dôchodku sa označuje za veľmi progresívny (z hľadiska navodenia priliš veľkého stupňa prerodzdeľovania). Štúdia Svetovej banky poskytuje tiež predikciu bilancie fondov sociálneho zabezpečenia. Model zahrňa aj iné dávky než dávky SDZ, avšak s pomerne vysokým stupňom abstrakcie od partikulárnych čŕt existujúceho systému. Prognózy solventnosti SDZ vyznievajú optimistickejšie, najmä z toho dôvodu, že sa ráta s indexovaním dôchodkov voči rastu cenovej hladiny (nie voči rastu priemenej mzdy).

OECD (1995)

Dominantnou tému štúdie OECD je situácia na trhu práce. Systém sociálneho zabezpečenia sa hodnotí z makroekonomickej hľadiska, jednotlivé inštitúty SDZ sa nerozoberajú do detailov. Štúdia obsahuje aj hodnotenie zacielenia dávok sociálnej zabezpečenia a podpory na najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva, ktoré je založené na analýze individuálnych údajov.

V rámci makroekonomickej pohľadu sa poukazuje na výrazný nárast počtu starobných a invalidných dôchodkov počas obdobia transformácie, ktorý môže byť spôsobený veľkorysým priznávaním nárokov na dôchodky. Na margo dôchodkového veku sa poznámenáva: „V budúcnosti sa bude musieť zvýšiť zákonný dôchodkový vek, ktorý je z hľadiska medzinárodných štandardov extrémne nízky“.⁴⁴

Za ďalšiu charakteristickú vlastnosť slovenského SDZ sa pokladá nedostatočná indexácia dôchodkov voči cenovej hladine a s tým spojený postupný prepad úrovne reálnych dôchodkov.

Výsledky analýzy individuálnych údajov poukazujú na pomerne efektívne zacielenie sociálnych dávok na chudobnejšie vrstvy obyvateľstva. V rámci skupiny domácností dôchodcov bez ekonomicky aktívnych členov boli indexy nerovnosti vypočítané na základe príjmov pomerne nízke, čo nasvedčuje vyrovnanému rozdeleniu príjmov v rámci skupiny. Absolútna úroveň príjmov však bola nízka: pri vymedzení hranic chudoby výškou minimálnej mzdy sa takmer každá druhá domácnosť v skupine nachádzala pod touto hranicou.

Na záver sa v štúdii OECD zdôrazňuje, že aj po zavedení užitočných reforiem, systém sociálnych dávok zostáva „mierne nekonzistentnou zmiešaninou poisťovacích principov a sociálnych transferov založených na pro-natalistických princípoch.“

⁴⁴ OECD, 1995: s. 22

4. Zhrnutie

1. Základný systém dôchodkového zabezpečenia - SDZ - v SR prechádza v súčasnosti reformami s cieľom prispôsobiť sa trhovým podmienkam. Najvýznamnejšími reformami z tohto hľadiska boli: oddelenie systému od štátneho rozpočtu a prechod na samofinancovanie v rámci fondového hospodárstva, odstránenie preferovaných pracovných kategórií a zavedenie valorizačného mechanizmu dôchodkov.
2. Financovanie základného SDZ je založené na repartičnom princípe, pri ktorom sa dôchodky priebežne financujú z odvodov od aktívneho obyvateľstva. Kapitalizačný princíp financovania by sa mal uplatniť v zavádzanom systéme doplnkového dôchodkového zabezpečenia. Zatiaľ bola schválená právna úprava doplnkového dôchodkového zabezpečenia len pre obmedzéný okruh zamestnancov.
3. V základnom SDZ dochádza k značnému prerozdeleniu prostriedkov od účastníkov s vyššími príjmami k nižším prímovým skupinám. Princíp sociálnej solidarity prevláda nad princípom zásluhovosti.
4. SDZ poskytuje vyše 10 druhov dôchodkov, z ktorých najpočetnejšie sú dôchodky starobné, invalidné a vdovské. Dávkové schémy sú vo všeobecnosti veľkorysé z hľadiska vzniku nároku na dávky.
5. Vek potrebný pre vznik nároku na plný starobný dôchodok (dôchodkový vek) je v SR pomerne nízky a diferencovaný podľa pohlavia a ďalších kritérií. Zavedenie predčasného priznávania starobného dôchodku ďalej znižilo skutočný dôchodkový vek a zvýšilo výdavky na dôchodky. Pomer závislosti definovaný ako podiel počtu obyvateľov v poproduktívnom veku k obyvateľstvu v produktívnom veku dosiahol v roku 1994 úroveň 935624/3194595. Demografické prognózy naznačujú krátkodobý pokles pomeru závislosti, ktorý sa po roku 2000 zmení na dlhodobý nárast, čo bude mať za následok zvýšenie finančného zaťaženia SDZ.
6. Úprava dôchodkového veku je v súčasnosti aktuálnym problémom. Hlavným dôvodom pre jeho zvýšenie je zabezpečenie dlhodobej solventnosti SDZ so zreteľom na demografický vývoj po roku 2000. Hlavnými argumentami používanými proti zvýšeniu dôchodkového veku sú nízky priemerný vek v SR a vysoká miera nezamestnanosti.
7. Miera prerozdeľovania prostriedkov v rámci SDZ vyplýva z pravidiel pre výpočet dôchodkov a zo spôsobu zavedenia a z výšky kvanitatívnych obmedzení. V tejto súvislosti sú významné najmä tieto obmedzenia: horná hranica na výšku vymeriavacieho základu dôchodku, progresívny výpočet vymeriavacieho základu dôchodku, najvyššia výmera dôchodku, horná a dolná hranica na výšku vymeriavacieho základu pre odvody príspevkov, minimálna výška dôchodku ako jediného zdroja príjmov, obmedzenie rozhodujúceho obdobia pre výpočet vymeriavacieho základu dôchodku, dozvuky uplatňovania preferovaných pracovných kategórií.

8. Valorizačný mechanizmus dôchodkov zavedený v roku 1991 stanovuje obdobia zvyšovania dôchodkov v závislosti od rastu indexu životných nákladov a priemernej mzdy. Rozsah zvýšenia dôchodkov nie je viazaný na veľkosť nárastu uvedených ukazovateľov. Zvyšovanie sa vykonáva ad hoc súborom legislatívnych opatrení. Od zavedenia valorizačného mechanizmu sa zvyšovalo osemkrát, deviate zvýšenie je plánované na jún 1996. Zvyšovanie starobných dôchodkov zachováva redistributívne tendencie systému: progresívnejšie sa zvyšujú nižšie dôchodky a staršie dôchodky. Valorizácia plní tiež funkciu prevencie poklesu reálnej úrovne starších dôchodkov, napäťko vymeriavací základ dochodu nie je indexovaný voči ekonomickým ukazovateľom.
9. Podiel výdavkov na dôchodky ku HDP sa po roku 1989 mierne zvyšoval. Rast tohto podielu bol spôsobený najmä poklesom ekonomickej aktivity obyvateľstva v produktívnom veku a nárostrom podielu dôchodcov na obyvateľstve v poproduktívnom veku. Nominálne výdavky na dôchodky rástli počas obdobia 1989 - 1995 rýchlejšie ako absolútny počet vyplácanych dôchodkov. Strmší rast cenových indexov a indexov životných nákladov však spôsobil, že reálne výdavky na dôchodky v uvedenom období takmer sústavne klesali. Efektívna indexácia priemerných dôchodkov ku priemernej mzde bola pomerne stabilizovaná, s celkovými výkyvmi v rámci jednotlivých druhov dôchodku v rozpätí 10 % bežnej priemernej mzdy. Reálna úroveň priemerných dôchodkov⁴⁵ v uvedenom období kolísala, pričom v roku 1995 bola nižšia než v roku 1989.

10. Celkový vývin SDZ v SR po roku 1989 možno stručne zhrnúť ako nárast absolútneho počtu nárokov na systém a súčasný pokles úrovne reálneho zabezpečenia týchto nárokov. So zreteľom na prognózy demografického vývoja po roku 2000 je dlhodobá solventnosť SDZ ohrozená. Situácia si vyžaduje pokračovanie v nastúpených reformách. Koncepciou reformou jednotlivých inštitútov SDZ by bolo možné úplne eliminovať štátne dotácie a dosiahnuť dlhodobo vyrovnanú bilanciu, a to aj pri poklesе tempa ekonomického rastu.

⁴⁵ Deflátor index životných nákladov

5. Závery a odporúčania

Vzhľadom na argumentáciu obsiahnutú v predošlých častiach tejto štúdie možno odporučiť niektoré zmeny systému dôchodkového zabezpečenia v SR. Jednolivé zmeny sa môžu minúť účinkom, pokiaľ nebudú prevedené koncepcne vo vzájomnej nadväznosti. Výber konkrétneho súboru opatrení spomedzi doleuvedených námetov a voľbu kvantitatívnych pomerov v rámci nového systému treba posudzovať z hľadiska celkového a dlhodobého efektu na SDZ. Prioritným kritériom by malo byť zabezpečenie dlhodobo vyrovnanej bilancie systému. Vyhodnocovanie jednotlivých scenárov reformy možno previesť pomocou simulácie v rámci modelu SOCOPROG, resp. iného kvantitatívneho modelu SDZ.

Odporučané zmeny SDZ:

1. Zjednotenie dôchodkového veku pre ženy a mužov;
2. Zvýšenie dôchodkového veku metódou postupných prirastkov počas obdobia niekoľkých rokov;
3. Obmedzenie progresívneho výpočtu vymeriavacieho základu dôchodku;
4. Odstránenie obmedzenia vymeriavacieho základu dôchodku pevnou sumou a jeho nahradenie násobkom priemernej mzdy;
5. Odstránenie obmedzenia najvyššieho a najnižšieho dôchodku pevnou sumou a ich vztiahnutie k násobkom priemernej mzdy;
6. Odstránenie obmedzenia najvyššieho a najnižšieho vymeriavacieho základu pre odvody do SDZ násobkami minimálnej mzdy a ich vztiahnutie k násobkom priemernej mzdy;
7. Zjednotenie vymeriavacej sadzby dôchodkov v období pred vznikom nároku na dôchodok a jej zvýšenie za odpracované roky po vzniku nároku;
8. Predĺženie rozhodujúceho obdobia na účely výpočtu vymeriavacieho základu dôchodkov;
9. Indexovanie vymeriavacieho základu voči priemernej mzde v jednotlivých rokoch započiatel'ného obdobia;
10. Doplnenie valorizačného mechanizmu definovaním pomeru medzi zvýšením indexu životných nákladov a priemerných miezd a zvýšením dôchodkov;
11. Zrušenie mimoriadneho poskytovania plného starobného dôchodku.

Bibliografia:

- Atkinson, A. B., Rainwater, L., Smeeding T. L., 1995, "Income Distribution in OECD countries", Social Policy Studies No. 18, OECD, Paris
- Drojún, A., 1994, "Technical Note on Proposed Reform Options for the Social Insurance Pensions System", International Labour Office
- Bednárik, R. a kol., 1994, "Vplyv vybraných sociálnych dávok na nezamestnanosť" (Výsledky sociologického prieskumu), Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava
- Horálek, M., von Maydell, B., Roesner, H. J., 1995, "Problémy, pred ktorými dnes i v budoucnu stojí starobní zabezpečení v ruzných zemích sveta", Nadace Friedricha Eberta v Praze
- Kráľovič, J., 1995, Všetko o dôchodkoch, Odborárske spektrum, Ludoprint, Trenčín
- Matlák, J. a kol., 1993, Právo sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike, Vysokoškolské učebné texty, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
- , Eliašová, D., Chorvatovičová, T., 1994, "Analýza základných tendencií vo vývoji sociálneho poistenia v česko-slovenskom priestore a ich využitie v rámci prebiehajúceho procesu transformácie sociálnej sféry, z hľadiska začleňovania SR do EÚ", výskumná úloha, Výskumný Ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava
- Nemocenské poistenie a dôchodkové zabezpečenie, Poradca podnikateľa, 5-6/95
- Newbery, D. M. G. (ed.), 1995, Tax and Benefit Reform in Central and Eastern Europe, Centre for Economic Policy and Research, London
- OECD Review of the Labour Market and Social Policy of the Slovak Republic, OECD, Paris, 1996
- Rusinák, P., Novotná, E., 1995, Odborný komentár k novelizovanému zákonu o sociálnej poistovni, EPOS, Bratislava
- Slovakia - Restructuring for Recovery, 1994, Report No. 12282-SK, World Bank, Washington, D.C.
- Social Policy and Conditions: Monitoring of the Transformation to Market Economy in Slovakia in the 1989 - 1994 Period, Odbor sociálnej štatistiky a demografie, Štatistický Úrad SR, Bratislava, 1995

Sociálna politika Slovenskej republiky, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, 1993

Sociálna politika Slovenskej republiky, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, 1994

Správa o vývoji sociálnej situácie obyvateľstva SR v roku 1995, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, marec 1995

Správa o vývoji sociálnej situácie obyvateľstva SR v 1. polroku 1995, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, október 1995

Štatistická ročenka z oblasti práce a sociálnych vecí 1993, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava, 1994

PRÍLOHA 1:

SOCPROG MODEL SYSTÉMU ZÁKLADNÉHO DÔCHODKOVÉHO ZABEZPEČENIA V SR

POPIS ZÁKLADNÉHO MODELU

Základné rovnice modelu

Populácia vekovej skupiny (v+1) v roku (t+1):

$$\text{Pop}_{v+1,t+1} = \sum_{i=Z,M} [\text{Pop}_{v+1,t+1}^i]$$

$$\text{Pop}_{v+1,t+1}^i = \text{Pop}_{v,t}^i * (1 - \mu_{v,i} * \text{redmu}_{v,i})$$

$$i = \{ Z, M \}, Z = \text{ženy}, M = \text{muži} \quad v = 1, 2, \dots, 100+ \quad t = 1, \dots, T$$

$\mu_{v,i}$ = miera úmrtnosti vekovej skupiny (v) osôb pohlavia (i) v roku (t)

$\text{redmu}_{v,i}$ = redukcia v miere úmrtnosti vekovej skupiny (v) osôb pohlavia (i) v roku (t)

Populácia narodená v roku (t+1):

$$\text{Pop}_{0,t+1}^i = \{\sum_{v=15,\dots,50} [\text{Pop}_{v,t}^i * \text{mp}_{v,t}]\} * \text{fp}_i^i$$

$\text{mp}_{v,t}$ = miera pôrodnosti žien vekovej skupiny (v) v roku (t)

fp_i^i = faktor pohlavia (i) (podiel osôb pohlavia (i) na novonarodenej populácii) v roku (t)

Populácia v produktívnom a post-produktívnom veku roku (t):

$$\text{Pop}_{15+,t} = \sum_{v=15,\dots,100+} [\text{Pop}_{v,t}]$$

Populácia potenciálne ekonomicky aktívna v roku (t):

$$\text{PEA}_t = \text{Pop}_{15+,t} - \text{Pen}_t - \text{PPen}_t - \text{Inv}_t - \text{Vds}_t - \text{Vdc}_t$$

kde:

Pen_t = počet poberateľov starobných dôchodkov v roku (t)

$$\text{Pen}_t = k^{\text{Pen}}_t * (\text{Pen}_{t-1} / \text{Pop}_{t-1}) * \text{Pop}_t$$

PPen_t = počet poberateľov pomerných starobných dôchodkov v roku (t)

$$\text{PPen}_t = k^{\text{PPen}}_t * (\text{PPen}_{t-1} / \text{Pop}_{t-1}) * \text{Pop}_t$$

Inv_t = počet pôberateľov invalidných dôchodkov v roku (t)

$$Inv_t = k^{Inv} * (Inv_{t-1} / Pop_{t-1}) * Pop_t$$

Vds_t = počet pôberatelia vдовských dôchodkov v roku (t)

$$Vds_t = k^{Vds} * (Vds_{t-1} / Pop_{t-1}) * Pop_t$$

Vdc_t = počet pôberateľov vdoveckých dôchodkov v roku (t)

$$Vdc_t = k^{Vdc} * (Vdc_{t-1} / Pop_{t-1}) * Pop_t$$

k^d_t = zmena pomery počtu pôberateľov dôchodku druhu d k celkovej populácii v roku (t)

d = druh dôchodku

Ekonomicky aktívna populácia v roku (t):

$$EA_t = Zam_t + Nez_t$$

Zamestnaní (pracujúci) v roku (t):

$$Zam_t = ZPS_t * (1 - mn_t)$$

kde: mn_t = miera nezamestnanosti v roku (t)

Zdroje pracovných sôl v roku (t):

$$ZPS_t = PEA_t * mp_t$$

kde: mp_t = miera participácie na trhu práce v roku (t)

Nezamestnaní v roku (t):

$$Nez_t = ZPS_t * mn_t$$

Príjmy fondu dôchodkového poistenia v roku (t):

$$Prij_t = Zam_t * W_t * c_t * 12 * mv_t$$

kde: mv_t = miera skutočného vybratia plánovaných príspevkov v roku (t)

c_t = výška príspevku do fondu vyjadrená v percentách hrubej mzdy v roku (t)

W_t = priemerná nominálna mesačná mzda v roku (t)

$$W_t = W_0 * \prod_{j=0, \dots, t} [(1 + r_j) * (1 + i_j)]$$

r_t = tempo rastu HDP v roku (t)

i_t = tempo rastu cien (inflácia) v roku (t)

Výdavky fondu dôchodkového poistenia v roku t:

$$Vyd_t = 12 * \sum_d [ind_t^d * ((D_t^d / W_0) * W_t) * Poct^d]$$

kde: ind_t^d = miera indexácie dôchodku druhu d k priemernej mzde v roku (t)

D_t^d = priemerná mesačná výška dôchodku druhu d v roku (t)

$Poct^d$ = počet pôberateľov dôchodku druhu d v roku (t)

d = {1, ..., 10}

$Poct^d_1 = \{Pen = starobný; Ppen = starobný pomerný; Inv = invalidný; CInv = čiastočný invalidný; Zvr = za výsluhu rokov; Vds = vдовský; Vdc = vdovecký; Manz = manželky; Sir = sirotsky; Soc = sociálny\}$

$$Poct^d_t = k^d_t * (Poct^d_{t-1} / Pop_{t-1}) * Pop_t$$

k^d_t = faktor zmeny pomery počtu pôberateľov dôchodku druhu d k celkovej populácii v roku t

Počiatok parametre modelu

Bázické obdobie (t = 0): rok 1993

$mu^l_{v, t}$: miera úmrtnosti je zadaná zvlášť pre ženy a mužov podľa vekových skupín v jednorocných intervaloch podľa skutočnosti v bázickom roku

$redmu^l_{v, t}$: redukcia v miere úmrtnosti je zadaná zvlášť pre ženy a mužov podľa vekových skupín v jednorocných intervaloch a vypočítaná podľa skutočnosti ako priemerná redukcia späť za obdobie uplynulých 5 rokov pred bázickým rokom

$$redmu^l_{v, t=0} = \sum_{i=M, Z} \{(1/5) * \sum_{t=4, \dots, 0} [redmu^l_{v, t}] \}$$

$mp_{v, t}$: miera pôrodnosti žien podľa vekových skupín je zadaná v jednorocných intervaloch (agregácia je urobená pre vekové skupiny: do 14 rokov, 45 až 49 rokov, 50 a viac rokov) podľa skutočnosti v bázickom roku

fp_t^i : faktor pohlavia je zadaný ako podiel pohlavia (i) na počte živonarodených detí a vypočítaný podľa skutočnosti ako priemer za uplynulých 5 rokov pred bázickým rokom:

$$fp_{t=0}^i = (1/5) * \sum_{t=4, \dots, 0} fp_t^i$$

$$fp_{t=0}^i = 0.58 ; i = M$$

$$= 0.42 ; i = Z$$

mn_0 : miera nezamestnanosti je zadaná podľa skutočnosti podľa výberových súpisov pracovných sôl - VSPS - druhý kvartál v bázickom roku

$$mn_0 = 11 \%$$

mp_t : miera participácie na trhu práce je zadaná podľa skutočnosti podľa výberových súpisov pracovných síl - VSPS - druhý kvartál v bázickom roku

$$mp_0 = 0.88$$

c_t : miera príspevkov do fondu dôchodkového poistenia ako percentá hrubej mzdy je zadaná podľa skutočnosti

$$c_0 = 26.5 \%$$

Ekonomické predpoklady modelu

Miera úmrtnosti:

$$mu_{v,t}^l = mu_{v,0}^l$$

Redukcia v mieri úmrtnosti:

$$redmu_{v,t}^l = redmu_{v,0}^l$$

Miera pôrodnosti:

$$mp_{v,t} = mp_{v,0}$$

Faktor pohlavia:

$$fp_t^l = fp_0^l$$

Faktor zmeny pomera počtu pôberateľov dôchodku druhu d k celkovej populácii:

$$k_t^d = 1$$

Faktor indexácie dôchodku druhu (d) k priemernej mesačnej mzde:

$$ind_t^d = ind_0^d$$

Miera príspevkov do fondu dôchodkového poistenia ako percentá hrubej mzdy:

$$c_t = 26.5 \%$$

Miera participácie nátrhu práce:

$$mp_t = 0.88$$

Miera výberu príspevkov do fondu dôchodkového poistenia:

$$mv_t = 0.75$$

Kalibrácia modelu:

Scenár A

Parametre: tempo rastu HDP, miera nezamestnanosti, inflácia

$t = 1993, \dots, 1995$ skutočné hodnoty

$t = 1996, \dots, 2015$:

Miera nezamestnanosti:

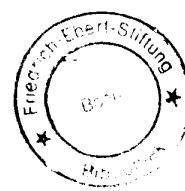
mn_t : pokles na 8 % do r. 2000, stabilizácia na úrovni 8 %

Tempo rastu HDP:

r_t : 5 % ročne

Inflácia:

i_t : pokles zo 6.2 % na 5.3 % v období 1996 - 2006, stabilizácia na úrovni 5.3 %

PRÍLOHA 2:

**SÚHRN PRÁVNYCH PREDPISOV UPRAVUJÚCICH ZVYŠOVANIE
STAROBNÝCH DÔCHODKOV OD ROKU 1991
(VALORIZAČNÝ MECHANIZMUS)**

Tab. 10

Chronologický prehľad zvyšovania starobných dôchodkov (stav k 1.6.1996)

Valorizačný mechanizmus v zmysle zákona č. 46/1991 Zb. z.

Zákon	Dátum účinnosti zvýšenia	Pevná suma	Percentuálne zvýšenie
46/1991	1.3.1991		11 % - priznané do 31.12.1978 10 % - priznané do 1.12. 1985 9 % - priznané do 30.9. 1988 8 % - priznané do 31.12.1991 avšak vždy minimálne 190 Kčs
246/1991	30.6.1991	110 Kčs	
116/1992	1.7.1992	priznané do r. 1975 - 290Kčs priznané do r. 1979 - 240Kčs priznané do r. 1982 - 200Kčs priznané do r. 1985 - 170Kčs priznané do 30.9.1988 - 140Kčs priznané do r. 1989 - 70Kčs priznané v r. 1990 - 50Kčs priznané v r. 1991 - 30Kčs priznané v r. 1992 - 290Kčs	
97/1993	24.3.1993	270 Sk priznané od 1.1. do 28.2.1993: 290 Sk a od splátky po 28.2.1993 - 270 Sk	priznané do 1.3.1993 - 3 % priznané do 31.12.1993 - 20 %
285/1993	1.12.1993		priznané do 1.1.1994 - 6 % priznané od 1.3. do 31.12.1993 sa pred 6%-ným zvýšením zvýši podľa výšky dôchodku do: 1000 Sk o 25 %, 1500 Sk o 20 % 1700 Sk o 16 %; 1900 Sk o 13 % 2000 Sk o 10 %; 2200 Sk o 8 % 2350 Sk o 6 %; 2500 Sk o 5 % 2700 Sk o 2 %; 3000 Sk o 1 %
38/1994	odo dňa priznania	priznané v 1994 - 300 Sk	priznané v 1994 - 16 %

Zákon	Dátum účinnosti zvýšenia	Pevná suma	Percentuálne zvýšenie
195/1994	1.9.1994	priznané do 31.12.1994-180 Sk priznané v 1995 - 530 Sk	priznané do 31.12.1994 - 7 % priznané v 1995 - 23 %
135/1995	1.7.1995	priznané v 1996 - 610 Sk	priznané do 1.1.1996 - 8.2 % priznané v 1996 - 31 %
374/1996	1.6.1996		priznané do 1.1.1997 - 12 %